

АЛГЕБАРСКЕ СТРУКТУРЕ

(1)

- Постоји скуп с неким операцијама.
- Def. Нека је A непразан скуп и $n \in N \setminus \{0\}$. Алгебарска операција f дужине n или n -арна
- операција је свако пресликавање $f: A^n \rightarrow A$.
- пишемо $\#(f) = n$ - дужина операције је n
- $A^n = A \times A \times \dots \times A$ - скуп свих уређених n -торки из A

$n=2$ БИНАРНЕ ОПЕРАЦИЈЕ, уместо $f(a, b)$ пишемо $a f b$
 $n=1$ УНАРНЕ ОПЕРАЦИЈЕ
 $n=0$ КОНСТАНТЕ, $A^0 = \{\star\}$ - једночлански, $f(\star) = a$ $\xrightarrow{\text{КОНСТАНТА}}$

примери: операције:

- сабирање, множење на N, Z, Q, R, C
- одузимање чије је операција над N , над осталим јесте
- дељење чије је операција над N, Z, Q, R, C , али јесте над $Q \setminus \{0\}, R \setminus \{0\}, C \setminus \{0\}$
- НЗД је операција над N , пишемо НЗД(a, b)
- нека је X непразан скуп; што су $n, U, \cap, \Delta$ операције над $P(X)$
- $M_n(R)$ множење матрица
- $M_{m,n}(R)$ сабирање матрица
- $\mathbb{Z}_n = \{0, 1, 2, \dots, n-1\}$ - за $m \in \mathbb{Z}$ и $n \in N$ са $f(m, n)$ дефинишемо

оставшак при дељењу m са n (он је јединствен); $m = nq + r$, $0 \leq r < n-1$,
 и што $f(m, n) = r$; што на $\mathbb{Z}_n$ дефинишено операције $+_n$ и $\cdot_n$

$$(\text{за } a, b \in \mathbb{Z}_n) \text{ са: } \begin{aligned} a +_n b &= f(a+b, n) \\ a \cdot_n b &= f(ab, n) \end{aligned}$$

- ово су све бинарне операције (секундарне, која је унарна)

Def. Алгебарска структура је уређена $(n+1)$ -торка $A = (A, f_1, f_2, \dots, f_n)$, где је A непразан скуп, а $f_1, f_2, \dots, f_n$ операције на A па $\#(f_i) \geq \#(f_{i+1})$ за $1 \leq i \leq n-1$. За A кажемо да је носач алгебарске структуре A .

КОМЕНТАР: Када је јасно из контекста (тешко увек) нећемо правити разлику између A и A , тако да ћемо писати (искако је формално неистрајено) „ $a \in A$ “ или „ A је алгебарска структура“.

- пример:
- $(N, +, \cdot, 1)$ је алгебарска структура.
  - $(N, -, 2)$ није, $(N, +, 2)$ јесте.
  - $(P(X), \cap, \cup, \subset, \emptyset)$ јесте.

ГРУПЕ

деф. Алгебарска структуре $(G, \cdot)$ је група ако је • бинарна операцija на G , тј. ванци:

a) $a \cdot (b \cdot c) = (a \cdot b) \cdot c, \forall a, b, c \in G$ - асоцијативност

b) $(\exists e \in G) e \cdot a = a \cdot e = a, \forall a \in G$

c) $(\forall a \in G) (\exists \bar{a} \in G) a \cdot \bar{a} = \bar{a} \cdot a = e$

КОМЕНТАР: Група је алгебарска структуре $(G, \circ, +, e)$ тј. ванци a), уместо b) ванци b':

$a \cdot e = e \cdot a = a, \forall a \in G$, а уместо c) ванци b'): $a \cdot \bar{a} = \bar{a} \cdot a = e, \forall a \in G$.

КОМЕНТАР: За елемент a је нейтрал групе, док за елемент a ћемо да је инверз елемента a.

① Нейтрал у групи је јединствен.

доказ: ПКС. Нека су e и f нейтрали. e је нейтрал $\Rightarrow f \cdot e = e \cdot f = f$.

f је нейтрал $\Rightarrow e \cdot f = f \cdot e = e$. Закле, $e = f$.

② За сваки елемент a групе G његова инверз је јединствен.

доказ: Нека $\bar{a}$ и $\tilde{a}$ задовољавају б), тј. $\begin{cases} a \cdot \bar{a} = \bar{a} \cdot a = e \\ a \cdot \tilde{a} = \tilde{a} \cdot a = e \end{cases}$

Посматрајмо $\begin{cases} \bar{a} \cdot (a \cdot \tilde{a}) \stackrel{b)}{=} \bar{a} \cdot e \stackrel{e)}{=} \bar{a} \\ (\bar{a} \cdot a) \cdot \tilde{a} \stackrel{b)}{=} e \cdot \tilde{a} \stackrel{e)}{=} \tilde{a} \end{cases} \Rightarrow \bar{a} = \tilde{a}$

ПРИМЕР: a) - на $\mathbb{Z}$ није асоцијативна операцija

$$(1-2)-3 \neq 1-(2-3)$$

+ када је јасно о којој операцији се ради, често уместо a · b пишемо ab; често уместо „група $(G, \cdot)$ “ квантитет „група G“

б) $(\mathbb{Z}, +)$ је група, 0 је нейтрал, -n је инверз за n

$(\mathbb{N}, +)$ није група, $0 \notin \mathbb{N}$

в) $(M_n(\mathbb{R}), \cdot)$ није група, међутим $(GL_n(\mathbb{R}), \cdot)$ је још група.

инвертибилне матрице

• $(GL_n(\mathbb{R}), +)$ није група
(није алгебарска структура)

$$(AB)^{-1} = B^{-1}A^{-1}$$

г) $(M_{m,n}(\mathbb{R}), +)$ је још група.

$$A^{\wedge} = \{f: A \rightarrow A \mid f \text{ ф-ја}\}$$

$$\text{id}_A: A \rightarrow A \quad \text{id}_A(x) = x$$

$(A, \cdot)$ ^{кохизијура} није група;

нека инверз, сепак је бујекција

! д) $(\mathbb{Z}_n, +_n)$ је још група

$+_n$ је асоцијативан (1.1. задатак)

нейтрал је 0

инверз $a \in \mathbb{Z}_n = \{0, 1, 2, \dots, n-1\}$ је $n-a$ сепак за $a=0$ (инверз 0)

e) $(\mathbb{Z}_n, \cdot_n)$ - чије је група; ^{за $n \geq 2$} о нека инверз

iii) $(\mathbb{Q} \setminus \{0\}, \cdot)$ - јесме група

ОСОБИНЕ ГРУПА

• Нека је $(G, \cdot)$ група. За $x_1, x_2, \dots, x_n \in G$ дефинишено $\prod_{i=1}^n x_i$ индуктивно са:

$$a) \prod_{i=1}^1 x_i = x_1$$

$$b) \prod_{i=1}^n x_i = \prod_{i=1}^{n-1} x_i \cdot x_n$$

• уместо $\prod_{i=1}^n x_i$ пишемо $(x_1 \cdots x_n)$

$$+ \quad \prod_{i=1}^n x_i = \prod_{i=1}^n x_i \cdot x_n = (\prod_{i=1}^{n-1} x_i \cdot x_n \cdot x_n) = ((x_1 \cdot x_2) \cdot x_3) \cdot x_4 +$$

т) Нека су $x_1, \dots, x_n, x_{n+1}, \dots, x_{n+m} \in G$. Плана ванши:

$$\prod_{i=1}^n x_i \cdot \prod_{i=n+1}^m x_i = \prod_{i=1}^m x_i, \text{ тј. } (x_1 \cdots x_n)(x_{n+1} \cdots x_{n+m}) = (x_1 \cdots x_{n+m})$$

доказ: Индукцијом по $m \geq 1$.

БАЗА: $m=1$ по дефиницији ✓

ИК: $m \rightarrow m+1$

$$\begin{aligned} \text{Ванши: } (x_1 \cdots x_n)(x_{n+1} \cdots x_{n+m+1}) &\stackrel{\text{деф.}}{=} (x_1 \cdots x_n)((x_{n+1} \cdots x_{n+m}) \cdot x_{n+m+1}) \\ &\stackrel{\text{осав.}}{=} ((x_1 \cdots x_n)(x_{n+1} \cdots x_{n+m})) \cdot x_{n+m+1} \\ &\stackrel{\text{их}}{=} (x_1 \cdots x_{n+m}) \cdot x_{n+m+1} \\ &\stackrel{\text{деф.}}{=} (x_1 \cdots x_{n+m+1}) \end{aligned}$$

КОМЕНТАР: Ово јављање доказује да у сваког изразу затраже јошено изосављањем на произвљен начин. Због тога, затраже се још и изосављаш.

• специјално: За $x_1 = x_2 = \dots = x_n = x$, уместо $\prod_{i=1}^n x_i$ пишемо x^n .

дев. За бинарну операцију $*$ на A кажемо да је комутативна ако за свако $a, b \in A$ ванши:

$$a * b = b * a.$$

т) Нека је $(G, \cdot)$ група тј. је $\cdot$ комутативна операција. Плана за $x_1, \dots, x_n \in G$ и $i_1, i_2, \dots, i_n \in \mathbb{N}$ тј. $\{i_1, i_2, \dots, i_n\} = \{1, 2, \dots, n\}$ ванши: $x_{i_1} \cdot x_{i_2} \cdots x_{i_n} = x_{i_1} \cdot x_{i_2} \cdots x_{i_n}$.

доказ: Индукцијом по $n \geq 1$.

БАЗА: $n=1$ привидјално ✓

ИК: $n \rightarrow n+1$

Нека је $i_{n+1} = k$. Плана је $\{i_1, \dots, i_n\} = \{1, \dots, k-1, k+1, \dots, n+1\}$, па је по их:

$$\begin{aligned} x_{i_1} \cdots x_{i_{n+1}} &= x_{i_1} \cdots x_{k-1} \cdot x_k \cdot x_{k+1} \cdots x_{n+1} \cdot x_k = x_{i_1} \cdots x_{k-1} \underbrace{((x_{k+1} \cdots x_{n+1}) \cdot x_k)}_{a} \\ &\stackrel{\text{комут.}}{=} x_{i_1} \cdots x_{k-1} (x_k \cdot (x_{k+1} \cdots x_{n+1})) \\ &= x_{i_1} \cdots x_{k-1} \cdot x_k \cdot x_{k+1} \cdots x_{n+1} \end{aligned}$$

• Инерзни елементи означавају са x^{-1} ($= \bar{x}$).

+ • $x^0 = e$
 x^{-1} је инверз од x $x^{-n} = (x^{-1})^n$ за $n \geq 1$

⊕ У групи $(G, \cdot)$ за $x, y \in G$ вали:

- a) $(x^{-1})^{-1} = x$
- b) $(xy)^{-1} = y^{-1}x^{-1}$

доказ: a) Како је $x \cdot x^{-1} = x^{-1} \cdot x = e$, због јединствености инверза, x је инверз од x^{-1} .

$$(x^{-1})^{-1} = x$$

b) Слично, $(xy)^{-1} = y^{-1}x^{-1} \rightarrow xy \cdot y^{-1}x^{-1} \stackrel{(*)}{=} xx^{-1} \stackrel{(*)}{=} e$ и $y^{-1}x^{-1}xy = \dots = e$.

• Из б) индукцијом следи $(x_1 \cdots x_n)^{-1} = x_n^{-1} \cdots x_1^{-1}$ (*).

• За $n \geq 1$, сада дефинишено $x^{-n} = (x^n)^{-1} \stackrel{(*)}{=} (x^{-1})^n$, $x^0 = e$

⊕ За $a, x, y \in G$ вали: $a \cdot x = a \cdot y \Rightarrow x = y$.

доказ: $\frac{a^{-1}}{a} \cdot a \cdot x = a^{-1} \cdot a \cdot y \Rightarrow e \cdot x = e \cdot y \Rightarrow x = y$

12 (Чисто вали и због $x^0 = e$)

⊕ Нека је G група и $a, b \in G$. Тада једначина $ax = b$ има јединствено решење.

доказ: Из $ax = b$ следи: $a^{-1}ax = a^{-1}b \Rightarrow x = a^{-1}b$. Закле, постоји највише једно решење и то поштенцијално решење је $x = a^{-1}b$. Ако јесте решење, јер вали $a(a^{-1}b) = ab = b$.

⊕ Нека је G група, $a, b \in G$ и $n \in \mathbb{N}$. Тада је: $(aba^{-1})^n = ab^n a^{-1}$.

доказ: 1 индукцијом по n

2 директно: вали $(aba^{-1})^n = \underbrace{aba^{-1} \underline{aba^{-1}} \cdots}_{e} \underbrace{aba^{-1}}_{e} = abeb \cdots ebba^{-1} = \underbrace{abeb \cdots ebba^{-1}}_n = ab^n a^{-1}$

⊕ Нека је G група, $x \in G$ и $m, n \in \mathbb{Z}$. Тада вали:

- 1) $x^{m+n} = x^m \cdot x^n$
- 2) $x^{mn} = (x^m)^n$

доказ: 1 Ако је $m=0$ или $n=0$, тврђење лако следи.

I 2 Нека су $m, n > 0$. Тада је $x^{m+n} = \underbrace{x \cdot x \cdots x}_{m+n} = \underbrace{x \cdots x}_{m} \cdot \underbrace{x \cdots x}_{n} = x^m \cdot x^n$

3 Нека је $m > 0, n > 0$.

3.1. $m+n > 0$. Тада је $x^{m+n} = \underbrace{x \cdots x}_{m+n}$. Такође, $x^m \cdot x^n = \underbrace{x \cdots x}_{m} \cdot \underbrace{x^{-1} \cdot x^{-1} \cdots x^{-1}}_{-n}$

$$\begin{aligned} &= \underbrace{x \cdots x}_{m+n} \cdot \underbrace{x \cdots x}_{-n} \cdot \underbrace{x^{-1} \cdots x^{-1}}_{-n} \\ &= x^{m+n} \end{aligned}$$

3.2. $m+n < 0$. Слично као 3.1.

4 Нека је $m < 0, n > 0$. Слично као 3.

* доказ

затворени

1.8.

2ес

ПРИМЕ
бес

кон

5 Нека су $m, n < 0$. $x^{m+n} = (x^{-1})^{-m-n} = (x^{-1})^m \cdot (x^{-1})^{-n} = x^m \cdot x^n$.

II Ако је $m=0$ или $n=0$, тврђење лако следи.

$$1 m, n > 0: \text{Ваша } x^{mn} = \underbrace{x \cdots x}_{mn} = \underbrace{\underbrace{x \cdots x}_m \cdot \underbrace{x \cdots x}_m \cdots \underbrace{x \cdots x}_m}_n = \underbrace{x^m \cdot x^m \cdots x^m}_n = (x^m)^n$$

$$2 m > 0, n < 0: \text{Ваша } (x^m)^n = ((x^m)^{-n})^{-1} = (x^{-mn})^{-1} = x^{mn}$$

3 и 4: слично као 2

ПРИМЕРИ ГРУПА

• Постматрато (за дајуо $n \in \mathbb{N}$): $C_n = \{z \in \mathbb{C} \mid z^n = 1\}$

$$\text{нпр. } C_2 = \{-1, 1\}, C_4 = \{1, -1, i, -i\}, C_3 = \{1, \frac{-1+i\sqrt{3}}{2}, \frac{-1-i\sqrt{3}}{2}\}$$

Решимо $z^n = 1$ у $\mathbb{C}$. Представљамо $z = r(\cos \varphi + i \cdot \sin \varphi)$,
тада је $r \in \mathbb{R}$, $r \geq 0$, а $\varphi \in [0, 2\pi]$. Следи: $z^n = r^n(\cos n\varphi + i \cdot \sin n\varphi) = 1$,
 $\Rightarrow r^n = 1$ и $n\varphi = 2k\pi$, за неке $k \in \mathbb{Z}$.

Цо што, $n\varphi \in [0, 2k\pi]$, тада је $n\varphi = 2k\pi$ за неко $k \in \{0, 1, \dots, n-1\}$. Закле, $\varphi = \frac{n}{n}$.

$$C_n = \left\{ \cos \frac{2k\pi}{n} + i \cdot \sin \frac{2k\pi}{n} \mid 0 \leq k \leq n-1 \right\}.$$

* C_n у односу на умножење комплексних бројева је група.

$$\text{ДОКАЗ: Важи: } (\cos \frac{2k\pi}{n} + i \cdot \sin \frac{2k\pi}{n})(\cos \frac{2l\pi}{n} + i \cdot \sin \frac{2l\pi}{n}) = \cos \frac{2(k+l)\pi}{n} + i \cdot \sin \frac{2(k+l)\pi}{n} \in C_n$$

затвореност

$$\text{АСОЦИЈАТИВНОСТ: } \checkmark \quad (z_1 z_2) z_3 = z_1 (z_2 z_3)$$

$$\text{НЕУТРАЛ: } 1 = \cos 0 + i \cdot \sin 0$$

$$\text{ИНВЕРЗ: } \cos \frac{2(n-k)\pi}{n} + i \cdot \sin \frac{2(n-k)\pi}{n} \text{ за } k \neq 0, \text{ а иначе за } k=0 \text{ је } 1.$$

• Означимо: $\varepsilon = \cos \frac{2\pi}{n} + i \cdot \sin \frac{2\pi}{n}$. Тада је $C_n = \{\varepsilon^k \mid 0 \leq k \leq n-1\}$. Јасно, $\varepsilon^n = 1$, па је и $\varepsilon^m \in C_n$ за свако $m \in \mathbb{Z}$. ($m = nq+r$, $0 \leq r \leq n-1$, $\varepsilon^m = \varepsilon^r$ (модул))

ЦИКЛИЧНЕ ГРУПЕ

1.8.

ДЕФ. Група G је циклична ако постоји елемент $x \in G$ тд. $G = \{x^m \mid m \in \mathbb{Z}\}$. Тада за x

којемо да је ГЕНЕРАТОР ГРУПЕ G .

ПРИМЕР: 1) $(C_n, \cdot)$ је циклична.

БЕСКОНАЧНЕ

2) $(\mathbb{Z}_n, +)$ је циклична. Генератор је 1 (сваки елемент можемо добити
сабирањем јединице "1" по горњој
деф.)

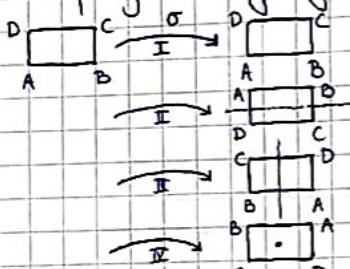
КОНАЧНА 3) $(\mathbb{Z}, +)$ је циклична група. Генератор је 1 (или -1).

4) $(\mathbb{Q}, +)$ није циклична група. (Из $\frac{p}{q} \cdot m$ не можемо добити $\frac{1}{q+1}$)

ГРУПЕ ФОРМИРАНЕ ОД СИМЕТРИЈА

- Нека је F фигура у равни. Посташтрано скуп: $S(F) = \{\sigma: \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2 | \sigma \text{ је симетрија}$ од $F\}$
- трансформације равни које чувају распољавања и притом не промењају фигуру F
- $(S(F), \circ)$ је група.
  - композиција - доказ следи из тврђења да је композиција симетрија симетрија!
  - нутријал: јд инверз: φ^{-1} + континуитет је резултат

примери: I F = правоугаоник који није квадрат

$$\sigma = id$$

осна симетрија σ_1

осна симетрија σ_2

централна симетрија s

- Група симетрија $V = \{id, \sigma_1, \sigma_2, s\}$.

* Кејлијеве таблице групе V (таблица којој је приказана операција у коначној групи):

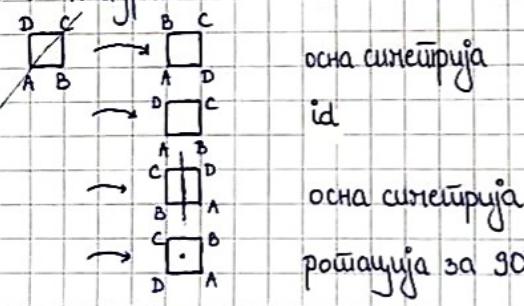
$$\begin{array}{c}
 id \quad \sigma_1 \quad \sigma_2 \quad s \\
 id \quad id \quad \sigma_1 \quad \sigma_2 \\
 \sigma_1 \quad \sigma_1 \quad id \quad s \quad \sigma_2 \\
 \sigma_2 \quad \sigma_2 \quad s \quad id \quad \sigma_1 \\
 s \quad s \quad \sigma_2 \quad \sigma_1 \quad id
 \end{array}$$

симетрија у односу на главну дијагоналу ($\Leftrightarrow$ група је континуална)

1.5.
2.еф

пример:

II F = квадрат

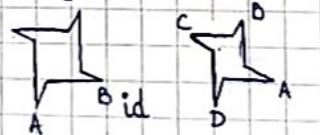
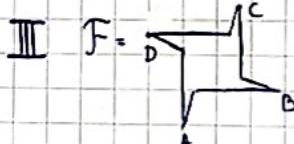
осна симетрија

id

осна симетрија

ротација за 90°

укупно 8 симетрија квадрата

ротација за 90°

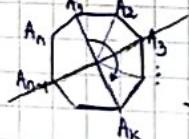
III F =

$$\{id, \rho_{90^\circ}, \rho_{180^\circ}, \rho_{270^\circ}\} = \{id, \rho_{90^\circ}, \rho_{90^\circ}, \rho_{90^\circ}\}$$

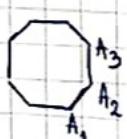
циклична група

ДИЕДАРСКЕ ГРУПЕ

- Диедарска група, у означи D_n , је група симетрија правилног n -шојла.

Нека се A_1 слика на месту A_k . Пишемо $A_1 \mapsto A_k$. Тада $A_2 \mapsto A_{k-1}$, или $A_2 \mapsto A_{k+1}$.

У првом случају, $A_3 \mapsto A_{k+2}$, а у другом $A_3 \mapsto A_{k-2}$, па је у првом случају пресликавате

ротација за $\frac{2\pi(k-1)}{n}$ око 0, а у другом оси симетрија. Закле, $|D_n| = 2n$. Означимо са β ротацију за $\frac{2\pi}{n}$ око 0, а са σ осну симетрију кроз симетралу дужи A_1A_2 .

Плаже $D_n = \{\underbrace{\text{id}, \beta, \beta^2, \dots, \beta^{n-1}}_{\text{проверити да ли су ово све осне симетрије (јесу)}}, \underbrace{\sigma, \sigma\beta, \sigma\beta^2, \dots, \sigma\beta^{n-1}}\}$

- Ванци $\beta^n = \text{id}$, $\sigma^2 = \text{id}$.

$$\beta \cdot \beta^{n-1} = \beta^{n-2} = \beta^n \cdot \beta^2 = \beta^2$$

$\sigma\beta = \sigma\beta^{n-1}$ (провера геометријски)

$$\sigma\beta^i \sigma\beta^j = \underbrace{\sigma\beta\beta\cdots\beta\sigma}_{\text{i}} \sigma\beta^j = \sigma\beta\beta\cdots\beta\sigma\beta^j = \sigma\beta\sigma\beta^{n-1}\beta^j = \sigma\beta\beta^2 = \underbrace{\sigma\beta\beta^{n-1}\beta^j}_{\beta} = \beta$$

- Ванци: $\beta^i\sigma = \sigma\beta^{n-i}$ (за бекбу; доказ индукцијом по i)

- ова група није комутативна ($\beta\sigma \neq \sigma\beta$); цикличне јесу комутативне ($x^m \cdot x^n = x^n \cdot x^m$)

ПОДГРУПЕ

1.5.

Def. Ако су $(G, \cdot)$ и $(H, *)$ групе, онда је $(H, *)$ подгрупа групе $(G, \cdot)$ ако ванци:

$$H \subseteq G \text{ и } x * y = xc \cdot y \text{ за све } x, y \in H$$

(нпр. $(R, +)$, $(Q, +)$)

- пишемо $(H, *) \leq (G, \cdot)$ или $H \leq G$

приимер: 1) $(\mathbb{Z}, +) \leq (\mathbb{Q}, +) \leq (\mathbb{R}, +) \leq (\mathbb{C}, +)$

$$2) (C_n, \cdot) \leq (C \setminus \{0\}, \cdot)$$

$$3) (\mathbb{Z}_n, +_n) \not\leq (\mathbb{Z}, +)$$

- ОСОБИНЕ:

I Нека је $H \leq G$. Плаже: I неутрални у H и G су једнаки

$$(H, *) \leq (G, \cdot) \quad \text{II за све } H \text{ његови инверзи у } H \text{ и } G \text{ су једнаки}$$

ДОКАЗ: I Нека је ϵ неутрал у H и e неутрал у G . За сви $a \in H$ имамо $a * \epsilon = a$. / a^{-1} /, $a * \epsilon \xrightarrow{a^{-1}}$

тје је a^{-1} инверз од a у G .

$$a^{-1} \cdot (a * \epsilon) = a^{-1} \cdot a = e \quad \Rightarrow e = \epsilon$$

$$e * \epsilon = \epsilon \quad \text{тје неутрал за.}$$

II Нека је $\bar{x}$ инверз од x у H , а $\tilde{x}$ инверз од x у G . Плаже $x * \bar{x} = \bar{x} * x = \epsilon$ / $\bar{x}$ /, $x * \bar{x} \xrightarrow{x \cdot \bar{x}} \bar{x} \cdot x = \epsilon$, па је

$\bar{x} = \tilde{x}$ због јединствености инверза.

СТАВ: Нека је $(G, \cdot)$ група. За пресликавање $*: H \times H \rightarrow G$ (тје је $H \subseteq G$) кажемо да је ресурсија операције • ако је $x * y = xc \cdot y$ за све $x, y \in H$.

СТАВ: Непразан подскуп H групе G је подгрупа од G у односу на ресурсију операције из G ако за све $x, y \in H$ ванци: $xc \cdot y^{-1} \in H$ (израз $xc \cdot y^{-1}$ „рачувано“ у G).
(твад симетрична при услова за подгрупу)

(P3)

СТАГ: Нека је G група и $H \leq G$ подгрупа групе G у односу на ресартикују операције из G .
Ако $xy \in H$ за све $x, y \in G$ (xy^{-1} рачувано у G).

ДОКАЗ: Нека је $(G, *)$ група и $*$ ресартикују операције на H .

→ Закле, $(H, *) \leq (G, *)$. Нека су $x, y \in H$. Падаје y^{-1} инверз од y у H , па је $xy^{-1} = x * y^{-1} \in H$.
↔ Сада доказујемо да је $(H, *) \leq (G, *)$. Већ бачни $x * y = xy^{-1}$ односно сино десничани за $x, y \in H$.

1° $*$ је операција на H - доказујемо да за $x, y \in H$ вали $x * y = xy \in H$.
За то је добијено доказаш идентичност $y \in H \Rightarrow y^{-1} \in H$, јер пада идентично $xy \in H \Rightarrow xy^{-1} \in H$, па је $xy = xy^{-1} = xy \in H$.

За идентичност $y \in H \Rightarrow y^{-1} \in H$ ~~је добијено доказаш~~ је добијено доказаш $e \in H$, јер је што:
 $y \in H \Rightarrow e * y = y^{-1} * y = e$. Узимамо промењавање $x \in H$ (оно постади јер је $H \neq \emptyset$). Пада из $x * x^{-1} = e \in H$, чиме је доказ завршен.

2° $(H, *)$ је група

$A: x * (y * z) = x * (y \cdot z) = (x \cdot y) \cdot z = (x * y) * z$, ај. $*$ је асоцијативна на H .
 $x, y, z \in H$

$H: x \in H: x * e = x \cdot e = e * x = x$, јер је e неутрални H

$H: x \in H: \text{Падаје } x^{-1} \in H \text{ и вали } x * x^{-1} = x \cdot x^{-1} = x^{-1} \cdot x = x^{-1} * x = e$, јер је x^{-1} инверз од $x \in H$.

СТАГ: Ако су H и K подгрупе групе G , падаје и $H \cap K$ подгрупа од G .

ДОКАЗ: Користимо прештодни сабља.

1° $H \cap K \neq \emptyset \quad e \in H, K, \text{ па } e \in H \cap K$

2° $x, y \in H \cap K \Rightarrow xy^{-1} \in H \cap K$

$x, y \in H \cap K \Rightarrow x \in H$ и $y \in K$. Из прештодног сабља следи $xy^{-1} \in H$ и $xy^{-1} \in K$, па је озабеже $xy^{-1} \in H \cap K$.

КОМЕНТАР: Ако је $H, K \leq G$, падаје $H \cup K \leq G$ једино ако је $H \subseteq K$ или $K \subseteq H$.

Деф. Нека је G група и $S \subseteq G$. Пада са $\langle S \rangle$ означавају минималну подгрупу (у односу на инклузију) која садржи S . За $\langle S \rangle$ кажемо да је подгрупа ГЕНЕРИСАНА СА S .

• Вали $\langle S \rangle = \bigcap_{\substack{H \leq G \\ S \subseteq H}} H$; подгрупа је због сабља 1.7.

• $\langle S \rangle = \{a_1 a_2 \dots a_n \mid n \in \mathbb{N}, a_i \in S\}$, тј. $\langle S \rangle = \{x^{-1} \mid x \in S\}$

Сабља: Користимо сабља 1.6. $a_1 \dots a_n (b_1 \dots b_m)^{-1} = a_1 \dots a_n b_m^{-1} \dots b_1^{-1}$

$$\begin{aligned} a_i, b_j \in S &\Rightarrow a_i^{-1} \in S \text{ и } b_j^{-1} \in S \\ \text{ај. } S^{-1} &= \{a_i^{-1} \mid a_i \in S\} \\ b_j \in S^{-1} &\Rightarrow b_j^{-1} \in S \end{aligned}$$

пример: 1) $S = \{x\}$

$\langle S \rangle = \{x^k \mid k \in \mathbb{Z}\}$ - циклична група генерирана са x

2) $D_n = \langle f, \sigma \rangle$

РЕД ЕЛЕМЕНТА И РЕД ГРУПЕ

дефиниција: Ако је група G коначна, тада је њен ред једнак $|G|$. Ако је G бесконачна, тада је БЕСКОНАЧНОГ РЕДА.

• Нека је a елемент групе G . Тада је ред од a у означујући $w(a)$ најмање $n \in \mathbb{N}$ ако $a^n = e$

(ако постоји). Ако обаље $n \in \mathbb{N}$ не постоји, тада је a бесконачног реда.

пример: 1) $(\mathbb{Z}_n, +_n)$ $w(1) = n$ 2) $(D_n, \circ)$ $w(f) = n$, $w(\sigma) = 2$

3) $(G, \cdot)$ $w(e) = 1$ $w(x) = 1$ ако $x = e$ 4) $(\mathbb{Z}, +)$ свако $n \neq 0$ је бесконачног реда

1.10 СТАВ: Ред на који елемент једнак је реду подгрупе коју ствара елемент генерише.

доказ: Нека је G група и $x \in G$. Доказујемо да ватни:

1) Ако је x коначног реда, тада је $w(x) = 1 < \infty \rangle$

2) Ако је x бесконачног реда, тада је и $\langle x \rangle$ бесконачног реда.

1): Нека је $w(x) = n$. Доказујемо да ватни $\langle x \rangle = \{e, x, x^2, \dots, x^{n-1}\}$. (#)

По дефиницији $\langle x \rangle = \{x^n \mid n \in \mathbb{Z}\}$, па ватни $\exists$. Докажимо и $\subseteq$.

Нека је $y \in \langle x \rangle$. Тада је $y = x^m$ за неко $m \in \mathbb{Z}$. Како је $w(x) = n$, тада је $x^n = e$. Постоји $q, r \in \mathbb{Z}$ такви да је $m = nq+r$, $0 \leq r < n-1$ и тада ватни $x^m = x^{nq+r} = (\underline{x^n})^q \cdot x^r = e^q \cdot x^r = x^r$, чиме је доказ (#).

Завршен. Сада је довољно доказати да је $x^i = x^j$ за све $0 \leq i \leq j \leq n-1$ (тада $\langle x \rangle$ има n елемената).

ППС. $x^i = x^j / x^{-i} \Rightarrow e = x^{j-i}$, а $0 < j-i < n = w(x)$ $\Downarrow$ (дефиниција: n најмањи)

2): ППС. $\langle x \rangle = \{x^m \mid m \in \mathbb{Z}\}$ је коначан скуп. Тада постоје i, j ако $i \neq j$ и $x^i = x^j$. $/ x^{-i}$

Следи $e = x^{j-i}$, а $j-i \in \mathbb{N}$, ако x је коначног реда. $\Downarrow$

1.11 СТАВ: Нека је G група и $a \in G$. Ако је a бесконачног реда и $m \in \mathbb{Z} \setminus \{0\}$, тада је a^m бесконачног реда.

Ако је a коначног реда и $m \in \mathbb{Z} \setminus \{0\}$, тада је $w(a^m) = H_{\mathbb{Z}}(w(a), m)$.

доказ: I ППС. a^m је реда $n \in \mathbb{N}$. Тада је $(a^m)^n = a^{mn} = e$ и $a^{-mn} = e$, па како је $mn > 0$ или $-mn > 0$, тада је a^m коначног реда. $\Downarrow$

II Одредимо најмање $k \in \mathbb{N}$ таквога да $(a^m)^k = e$ (тада је $w(a^m) = k$). Џре овдја доказимо следеће:

④ Нека је G група и a коначног реда. Тада за $l \in \mathbb{Z}$ ватни $a^l = e$ ако $w(a) \mid l$.

ДОКАЗ:

- ↪ $\Rightarrow$ Постоји $l = w(a) \cdot m$, па је $a^l = a^{\overbrace{w(a) \cdot m}^e} = (a^{\overbrace{w(a)}}^e)^m = e$
- ↪ $\Rightarrow$ Нека је $w(a) = n$. Постоје $q, r \in \mathbb{Z}$ тај. $l = nq + r$, $0 \leq r < n-1$. Тада је $e = a^l = a^{nq+r} = (a^n)^q \cdot a^r = a^r$,

па тако је $r < n$, мора бити $r \in \mathbb{N}$, али $r=0$ и $n \mid l$.

НАСТАВАК ДОКАЗА С1.11: Ватни $a^{mk} = e$ АККО $w(a) \mid mk$, али АККО $\frac{w(a)}{\text{НЗД}(w(a), m)} \mid \frac{m}{\text{НЗД}(w(a), m)} k$.

$$\text{НЗД}\left(\frac{w(a)}{\text{НЗД}(w(a), m)}, \frac{m}{\text{НЗД}(w(a), m)}\right) = 1, \text{ па:}$$

1°: АККО $\frac{w(a)}{\text{НЗД}(w(a), m)} \mid k$, најмање шакво k је баш $w(a^m)$ и једнако је $\frac{w(a)}{\text{НЗД}(w(a), m)}$.

ПРИМЕР: У $\mathbb{Z}_{24}$: $w(14) = \frac{w(1)}{\text{НЗД}(w(1), 14)} = \frac{1}{\text{НЗД}(14, 14)} = \frac{1}{2} = 12$

- 1.14.
- (+) 1 Свака подгрупа цикличне групе је циклична.
  - 2 Ако је G циклична група реда n , тада за свако $k \in \mathbb{N}$ шаквога $k \mid n$ постоји јединствена подгрупа реда k од G .

ДОКАЗ: 1 Нека је G циклична група, али $G = \langle a \rangle$ и $H \leq G$. Ако је $H = \{e\}$, тада је $H = \langle e \rangle$.

У СУПРОТНОМ $\rightarrow$ Нека је $k \in \mathbb{N}$ најмање шакво да $a^k \in H$ (тада постоји јер $H \neq \{e\}$). Докашњу да је $H = \langle a^k \rangle$.

$\supseteq$: Из $a^k \in H$, због затворености следи $(a^k)^m \in H$, па $\langle a^k \rangle \subseteq H$.

$\subseteq$: Нека је $x \in H \leq G$. Тада је $x = a^l$ за неко $l \in \mathbb{Z}$. Постоје $q, r \in \mathbb{Z}$ шакви да је $l = qk + r$, $0 \leq r < k-1$, па је $a^l = a^{qk+r} = (a^k)^q \cdot a^r \in H$. Из $a^k \in H$ следи $(a^k)^q \in H$, па је $a^r \in H$.

2 Нека је $G = \langle a \rangle$. Тада је $w(a) = |\langle a \rangle| = |G| = n$. Ватни: $w(a^{\frac{n}{k}}) = \frac{w(a)}{\text{НЗД}(w(a), \frac{n}{k})} = \frac{n}{\text{НЗД}(n, k)}$

па је $|\langle a^{\frac{n}{k}} \rangle| = w(a^{\frac{n}{k}}) = k$. Нека је $H \leq G$ тај. $|H| = k$. По дефиницији H је циклична, па је $H = \langle a^k \rangle$.

Из овога следи $k = |H| = |\langle a^l \rangle| = w(a^l) = \frac{w(a)}{\text{НЗД}(w(a), l)} = \frac{n}{\text{НЗД}(n, l)}$, па је $\text{НЗД}(n, l) = k$.

Одатле, $\frac{n}{k} \mid l$, па $a^l \in \langle a^{\frac{n}{k}} \rangle$, а даље следи $(a^l)^n \in \langle a^{\frac{n}{k}} \rangle$, али $\langle a^l \rangle \subseteq \langle a^{\frac{n}{k}} \rangle$.

Како $|\langle a^l \rangle| = |\langle a^{\frac{n}{k}} \rangle|$, следи $H = \langle a^{\frac{n}{k}} \rangle$.

Како $|<a^t>| = |<a^{\frac{t}{k}}>|$, следи $H = <a^{\frac{t}{k}}>$.

П4

ИЗОМОРФИЗМИ ГРУПА

Деф. Нека су $(G, \cdot)$ и $(H, *)$ групе. Кашемо да су ове групе изоморфне ако постоји бијекција $f: G \rightarrow H$ пајд. за све $x, y \in G$ вали: $f(x \cdot y) = f(x) * f(y)$.

- За пресликавање f кашемо да је изоморфизам група G и H . Када су G и H изоморфне, пишемо $G \cong H$.

КОМЕНТАР:

$$\begin{matrix} 1, 2, 3, 4, 5, 6, \dots \\ I, II, III, IV, V, VI, \dots \end{matrix} \begin{matrix} + \\ \downarrow \end{matrix} \begin{matrix} f \\ \downarrow \end{matrix}$$

$$\begin{aligned} 2+3 &= 5 \\ \underline{II} + \underline{III} &= \underline{V} = f(2+3) \\ &\parallel \\ f(2) &+ f(3) \end{aligned}$$

ПРИМЕР: $C_4 = \{1, -1, i, -i\}$
 $\mathbb{Z}_4 = \{0, 1, 2, 3\}$

$f: \mathbb{Z}_4 \rightarrow C_4$ задао је $f(0) = 1$
 $f(1) = i$
 $f(2) = -1$
 $f(3) = -i$

$2+2=0 \quad f(2) \cdot f(2)=1$

$f(2+3) = ? \quad f(2) \cdot f(3)$
 $f(1) \quad -1 \cdot (-i)$
 $i \quad i$

1.18.
СТАВ: Ако је e неуђраг у $(G, \cdot)$, ε неуђраг у $(H, *)$ и $f: G \rightarrow H$ изоморфизам група, онда је $f(e) = \varepsilon$. Пакође, за свако $x \in G$ је $f(x^{-1}) = (f(x))^{-1}$.

ДОКАЗ: Ватни $f(e) = f(e \cdot e) \stackrel{\text{згф.}}{=} f(e) * f(e) / \varepsilon * f(e)^{-1}$
 $\Rightarrow \varepsilon = f(e)$

КОМЕНТАР: Чадоказу тисмо користили да је f бијекција!
 Уважи за сваки изоморфизам група.

Ватни $\varepsilon = f(e) = f(x \cdot x^{-1}) \stackrel{\text{згф.}}{=} f(x) * f(x^{-1}) / (f(x))^{-1} * \varepsilon$
 $\Rightarrow (f(x))^{-1} = (f(x))^{-1} * f(x) * f(x^{-1}) = f(x^{-1})$

НОТАЦИЈА: Неуђраг ћемо једном означаваш са e , чак и када имамо више група.

1.19.
СТАВ: Ако је $f: G \rightarrow H$ изоморфизам група, тада је $f^{-1}: H \rightarrow G$ пакође изоморфизам.

ДОКАЗ: Јако је f бијекција, што f^{-1} поседуји и бијекција је. Зато је довољно доказати да за $x, y \in H$ ватни: $f^{-1}(x * y) = f^{-1}(x) \cdot f^{-1}(y)$, где је $*$ операција у H , а $\cdot$ у G .

Јако је f бијекција, што поседује $a, b \in G$ тд. $x = f(a)$ и $y = f(b)$, тада је:

$$f^{-1}(x) \cdot f^{-1}(y) = f^{-1}(f(a)) \cdot f^{-1}(f(b)) \stackrel{\text{згф.}}{=} a \cdot b, \text{ док је } f^{-1}(x * y) = f^{-1}(f(a) * f(b)) \stackrel{\text{згф.}}{=} f^{-1}(f(a \cdot b)) = a \cdot b$$

1.20.
СТАВ: Нека је $f: G \rightarrow H$ изоморфизам група и $x \in G$.

1) Ако је x бесконачног реда, тада је и $f(x)$ бесконачног реда.

2) Ако је x коначног реда, тада је $\omega(x) = \omega(f(x))$.

ДОКАЗ: 1) Ппс. $f(x)$ је коначног реда. Нека је $\omega(f(x)) = n$. Тада је $(f(x))^n = e$, тада је $f(x^n) = (f(x))^n$ (f је изоморфизам) $= e = f(e)$. Јако је f „1-1”, следи $x^n = e$ $\Downarrow$.

2) Нека је $\omega(x) = n$. Тада је $x^n = e$, тада је $f(x^n) = (f(x))^n = f(e) = e$, тј. $\omega(f(x)) | n$.

Нека је $\omega(f(x)) = m$. Тада је $e = (f(x))^m = f(x^m)$, тада је као и 1) $x^m = e$, тј. $n = \omega(x) | m$.

Следи $n = m$.

1.21.
Т Свака циклична група изоморфна је или групи $\mathbb{Z}$ или групи $\mathbb{Z}_n$ за неко $n \in \mathbb{N}$.

ДОКАЗ: Нека је G циклична група и $x \in G$ њен генератор. Тада је $G = \langle x \rangle = \{x^m \mid m \in \mathbb{Z}\}$.

I) G је бесконачног реда

Доказујемо да је $f: \mathbb{Z} \rightarrow G$, задао је $f(m) = x^m$ за $m \in \mathbb{Z}$ изоморфизам.

1° f је бијекција: f је „1-1” – привидјално;

$f \circ f^{-1} = \text{id}_{\mathbb{Z}}$: ватни $f(n) = f(m)$. Одавде, $x^n = x^m$.
 $x^{n-m} = e$.
 држ је x беск. $n-m=0$
 тј. $n=m$

2° $f(n+m) = f(n) \cdot f(m)$: Вако $f(n+m) = x^{n+m}$, а $f(n) \cdot f(m) = x^n \cdot x^m = x^{n+m}$.

II G је реда n

Падаје $G = \{e, x, x^2, \dots, x^n\}$ (доказано раније). Доказујемо да је $f: \mathbb{Z}_n \rightarrow G$ задато са:

$$f(k) = x^k \text{ за } k \in \mathbb{Z}_n \text{ изоморфизам.}$$

1° f је бијекција: Следи из $\oplus$ (наведени елементи су различити).

2° $f(k+n, m) = f(k) \cdot f(m)$: Вако $f(k+n, m) = x^{k+n, m}$, док је $f(k) \cdot f(m) = x^k \cdot x^m = x^{k+m}$.

Задесе, $w(x) = |\langle x \rangle| = |G| = n$, па је $x^n = e$ и ако запишемо $k+m = nq + (k+n, m)$, $q \in \mathbb{Z}$, добијамо $x^{k+m} = x^{nq + (k+n, m)} = (\underbrace{x^n}_e)^q \cdot x^{k+n, m} = x^{k+n, m}$

ГРУПЕ ПЕРМУТАЦИЈА

1.23.

СТАВ: Нека је X непразан скуп. Постављају скућ S_X задат са $S_X = \{f: X \rightarrow X \mid f \text{ је бијекција}\}$.

Падаје $(S_X, \circ)$, где је $\circ$ композиција функција, трупа. Називамо је трупа пермутација скупа X .

КОМЕНТАР: $(5, 3, 4, 1, 2)$ је пермутација скупа $\{1, 2, 3, 4, 5\}$. Падаје $f: \{1, 2, 3, 4, 5\} \rightarrow \{1, 2, 3, 4, 5\}$, $f(1)=5$, $f(2)=3$, $f(3)=4$, $f(4)=1$, $f(5)=2$ бијекција.

ДОКАЗ: I $\circ$ је операција: За $f, g \in S_X$ је $f \circ g: X \rightarrow X$ добро дефинисано, а како су f и g бијекције, што је и $f \circ g$ бијекција, па је $f \circ g \in S_X$.

II $\circ$ је асоцијативна: ✓

III НЕУТРАЛ: $\text{id}_X: X \rightarrow X$ ($\text{id}_X(x) = x$, па $\text{id}_X \in S_X$)

IV ИНВЕРЗ: За $f \in S_X$ инверз је f^{-1} (како је f бијекција, што f^{-1} постоји и бијекција је).

1.24.

СТАВ: Ако постоји бијекција између X и Y , тада је $S_X \cong S_Y$.

ДОКАЗ: Нека је $f: X \rightarrow Y$ бијекција. Доказујемо да је $\Phi: S_X \rightarrow S_Y$ задато са $\Phi(\pi) = f \circ \pi \circ f^{-1}$ за $\pi \in S_X$ изоморфизам.

1) Φ је добро дефинисана

Доказујемо да је $f \circ \pi \circ f^{-1} \in S_Y$. Ово је тачно, јер је $f \circ \pi \circ f^{-1}: Y \rightarrow Y$ и бијекција је као композиција бијекција.

2) Φ је бијекција

Φ је „ $1-1$ “: Вако $\Phi(\pi_1) = \Phi(\pi_2) \Rightarrow f \circ \pi_1 \circ f^{-1} = f \circ \pi_2 \circ f^{-1} / f^{-1} \circ \underline{\circ} \circ f$
 $\Rightarrow \pi_1 = \pi_2$

Φ је „НА“: Нека је $\sigma \in S_Y$. Пада вако: $\Phi(f^{-1} \circ \sigma \circ f) = f \circ f^{-1} \circ \sigma \circ f \circ f^{-1} = \sigma$, а $f^{-1} \circ \sigma \circ f$ припада S_X (као y^1).

$$3) \Phi(\pi_1 \circ \pi_2) = \Phi(\pi_1) \circ \Phi(\pi_2)$$

$$\text{Вашни } \Phi(\pi_1) \circ \Phi(\pi_2) = f \circ \pi_1 \circ \underbrace{f^{-1} \circ f}_{\text{id}} \circ \pi_2 \circ f^{-1} = f \circ \pi_1 \circ \pi_2 \circ f^{-1} = \Phi(\pi_1 \circ \pi_2)$$

- У наставку, X ће углавном бити коначан. Ако $|X| = n$, тада је $S_X \cong S_{\{1, 2, \dots, n\}}$, па зато уводимо S_n као $S_n := S_{\{1, 2, \dots, n\}}$.
- За $\pi \in S_n$ често пишемо (и дефинишемо са): $\pi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ \pi(1) & \pi(2) & \pi(3) & \dots & \pi(n) \end{pmatrix}$

ПРИМЕР: $\pi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 2 & 6 & 1 & 5 & 4 & 3 \end{pmatrix} \quad \sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 6 & 3 & 4 & 1 & 5 & 2 \end{pmatrix}$

$$\pi \circ \sigma = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 3 & 1 & 5 & 2 & 4 & 6 \end{pmatrix} \quad (\pi \circ \sigma)(1) = \pi(\sigma(1)) = \pi(6) = 3$$

$$\sigma \circ \pi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 3 & 2 & 6 & 5 & 1 & 4 \end{pmatrix}, \text{ па } \sigma \circ \pi \neq \pi \circ \sigma$$

$$\sigma^{-1} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 \\ 4 & 6 & 2 & 3 & 5 & 1 \end{pmatrix} \quad \sigma^{-1}(\sigma(1)) = 1$$

! $|S_n| = n!$

- Нека су $a_1, a_2, \dots, a_n \in \{1, 2, \dots, n\}$ различни. Тада цикл или циклус $(a_1, a_2, \dots, a_k)$ је S_n дефинишено као пермутацију такога да $\pi(a_i) = a_{i+1}$ за $1 \leq i \leq k-1$, $\pi(a_k) = a_1$, $\pi(b) = b$ за $b \notin \{a_1, \dots, a_k\}$.

ПРИМЕР: У S_7 : $(4 \ 7 \ 1 \ 2) = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 \\ 2 & 4 & 3 & 7 & 5 & 6 & 1 \end{pmatrix}$

- (Кући $\{a_1, a_2, \dots, a_k\}$ је носач циклуса $(a_1, a_2, \dots, a_k)$).

- Задва циклуса кантено да су дисјунктни ако и тају дисјунктивне носаче.

ТВРЂЕЊЕ: Нека су σ и π дисјунктивни циклуси из S_n . Тада је $\sigma \circ \pi = \pi \circ \sigma$.

ДОКАЗ: Нека је S носач циклуса σ , а P носач циклуса π . Доказујемо да за свако $x \in \{1, 2, \dots, n\}$

$$\text{Вашни } (\sigma \circ \pi)(x) = (\pi \circ \sigma)(x).$$

I $x \in P$

Тада $x \in S$. Вашни $(\sigma \circ \pi)(x) = \sigma(\underbrace{\pi(x)}_{\in P}) = \pi(x)$, па $\pi(x) \in S$, као и

$$(\pi \circ \sigma)(x) = \pi(\sigma(x)) = \pi(x)$$

II $x \in S$ као 1°

III $x \notin S \cup P$

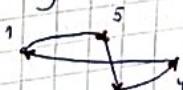
Вашни $(\sigma \circ \pi)(x) = \sigma(\pi(x)) = \sigma(x) = x$ и слично $(\pi \circ \sigma)(x) = x$.

- ⊕ Свака пермутација из S_n може се на јединствен начин, до на реордер фактора, предста-
вити као производ дисјунктивних циклуса.

ПРИМЕР: $\pi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 \\ 5 & 6 & 4 & 1 & 3 & 2 & 8 & 7 \end{pmatrix}$

$$\pi = (1 \ 5 \ 3 \ 4) (2 \ 6) (7 \ 8)$$

• улазни и излазни савет сваког чвора је 1

• Нека је $\sigma = \pi_1 \pi_2 \dots \pi_k$, где су $\pi_1, \pi_2, \dots, \pi_k$ дисјунктивни циклуси. Тада је: $\sigma^m = \pi_1^m \pi_2^m \dots \pi_k^m$.

1.32. **СТАВ:** Ако је $\sigma = \pi_1 \pi_2 \dots \pi_k$, где су $\pi_1, \pi_2, \dots, \pi_k$ дисјунктивни циклуси, тада је $w(\sigma) = \text{НЗС}(w(\pi_1), \dots, w(\pi_k))$.
(ПОСЛЕДИЦА)

• За $\sigma = (\sigma_1, \sigma_2, \dots, \sigma_k)$ је $w(\sigma) = k$.

ДОКАЗ: Нека је $l \in \mathbb{N}$ тај. $\pi^l = \text{id}$. Ванши: $\pi^l = \text{id} \Leftrightarrow (\sigma_1 \dots \sigma_k)^l = \text{id} \Leftrightarrow \sigma_1^l \dots \sigma_k^l = \text{id}$ (*), јер су σ_i међусобно дисјунктивни. Нека је $x \in \{1, 2, \dots, n\}$ уносачу σ_i . Тада је: $(\sigma_1^l \dots \sigma_k^l)(x) = \sigma_i^l(x) = \text{id}(x) = x$, па закључујемо да (*) ванши АККО $\sigma_i^l = \text{id}$ за $1 \leq i \leq k$ АККО $w(\sigma_i) \mid l$ за $1 \leq i \leq k$.

АККО $\text{НЗС}(w(\sigma_1), \dots, w(\sigma_k)) \mid l$. Најмање обављео је $w(\pi)$, а што је баш $\text{НЗС}(w(\sigma_1), \dots, w(\sigma_k))$.

• Ванши: $(a_1 a_2 \dots a_k) = (a_1 \dots a_{l-1} a_l) (a_l a_{l+1} \dots a_k)$ за $1 \leq l \leq k$. Сада ванши:

$$(a_1 a_2 \dots a_k) = (a_1 a_2) (a_2 a_3 \dots a_k) = (a_1 a_2) (a_2 a_3) (a_3 \dots a_k) = (a_1 a_2) (a_2 a_3) \dots (a_{k-1} a_k)$$

• Циклуси дужине 2 су транспозиције. Овим смо доказали следеће:

СТАВ: Свака пермутација из S_n може се записати као производ транспозиција.

КОМЕНТАР: а) Запис из претходног сказива нује јединствен. $(ab)(ab) = \text{id}$

б) Оно што за сваки запис ЈЕСТЕ јединствено је парност броја транспозиција. Ако се пермутација $\pi \in S_n$ може записати као производ парног броја транспозиција, кашено да је парна, а у случају кашено да је непарна.

• Скуп парних пермутација означавамо са A_n .

(n5)

| S_n |

СТАВ: Нека је $n \geq 2$. Тада је $A_n \leq S_n$ и ванци $|A_n| = |S_n| = 2^n$.

КОМЕНТАР: За $n=1$ је $A_1 = S_1 = \{\text{id}\}$.

ДОКАЗ: Покажимо прво да је $A_n \leq S_n$. Ванци $\sigma \in A_n$, таје $A_n \neq \emptyset$, па је довољно доказати да за

$\sigma, \pi \in A_n$ ванци $\sigma\pi^{-1} \in A_n$. $\sigma = \sigma_1 \dots \sigma_{2k}$, $\pi = \pi_1 \dots \pi_{2l}$, где су σ_i, π_j пермутације. Тада је:

$$\sigma\pi^{-1} = \sigma_1 \dots \sigma_{2k} (\pi_1 \dots \pi_{2l})^{-1} = \sigma_1 \dots \sigma_{2k} \pi_{2l}^{-1} \dots \pi_1^{-1} = \sigma_1 \dots \sigma_{2k} \pi_{2l} \dots \pi_1 \quad (\text{важи } \pi_i^{-1} = \pi_i) \Rightarrow \sigma\pi^{-1} \in A_n.$$

За други део је довољно доказати да ванци $|A_n| = |S_n|$. За ово је довољно доказати да је

$f: A_n \rightarrow S_n \setminus A_n$ задато са $f(\pi) = T\pi$, где је T нека фиксирана непарна пермутација (нпр. жижењо узени да је T једна пермутација), бијекција.

1° f је добро дефинисана

Нелично да докажемо да је за сваку парну пермутацију π пермутација $T\pi$ непарна. Ово радијући на у доказу да је $A_n \leq S_n$.

2° f је „1-1“

$T_1 \circ T_2$

$$\text{Ванци } f(\pi_1) = f(\pi_2) \rightarrow T\pi_1 = T\pi_2 \Rightarrow \pi_1 = \pi_2$$

3° f je "HA"

Нека је $\sigma \in S_n \setminus A_n$. Тада је $f(T'\sigma) = T T' \sigma = \sigma$, а вати $T'\sigma \in A_n$ (учинако $A_n \leq S_n$).

④ Нека је $\Pi \in S_n$ и $(a_1, a_2, \dots, a_k) \in S_n$. Тада вати: $\Pi(a_1, a_2, \dots, a_k) \Pi^{-1} = (\Pi(a_1) \Pi(a_2), \dots, \Pi(a_k))$.

доказ: Означимо са $\sigma = \Pi(a_1, \dots, a_k) \Pi^{-1}$ и $T = (\Pi(a_1), \dots, \Pi(a_k))$. Нека је $x \in \{1, 2, \dots, n\}$.

1° $x \in \{\Pi(a_1), \dots, \Pi(a_k)\}$

Нека је $x = \Pi(a_i)$ за неко $1 \leq i \leq k$. Уочено да је $i \neq k$ (за $i=k$ доказ је сличан). Тада је:

$$\sigma(x) = (\Pi \circ (a_1, \dots, a_k) \circ \Pi^{-1})(\Pi(a_i)) = \Pi((a_1, \dots, a_k)(\Pi^{-1}(\Pi(a_i)))) = \Pi((a_1, \dots, a_k)(a_i)) = \Pi(a_i)$$

$$T(x) = \Pi(a_i)$$

2° $x \notin \{\Pi(a_1), \dots, \Pi(a_k)\}$

Тада је $\sigma(x) = \Pi((a_1, \dots, a_k) \underbrace{\Pi^{-1}(x)}_{\{a_1, \dots, a_k\}}) = \Pi(\Pi^{-1}(x)) = x$. $T(x) = x$

⑤ (Крејнијева): Свака група G изоморфна је подгрупи групе S_G .

доказ: За $g \in G$ дефинишемо $L_g : G \rightarrow G$ са $L_g(x) = gx$. Докашњимо да је $L_g \in S_G$, ај. га је L_g бијекуција.

1° L_g је "1-1"

$$\text{Вати } L_g(x_1) = L_g(x_2) \Rightarrow gx_1 = gx_2 / g^{-1} \Rightarrow x_1 = x_2$$

2° L_g је "HA"

Нека је $x \in G$. Тада вати $L_g(g^{-1}x) = gg^{-1}x = x$, што је L_g "HA".

Постављамо $\mathcal{L}(G) = \{L_g \mid g \in G\}$. Докашњимо да је $\mathcal{L}(G) \leq S_G$. Вати $L_h \in \mathcal{L}(G)$, па

$\mathcal{L}(G) \neq \emptyset$. Води је довољно да за $L_g, L_h \in \mathcal{L}(G)$ вати $L_g \circ L_h \in \mathcal{L}(G)$. За свако $x \in G$ вати:

$$L_h^{-1}(L_h(x)) = x \text{ ај. } L_h^{-1}(hx) = x, \text{ што је } L_h^{-1}(x) = L_h^{-1}(hk^{-1}x) = h^{-1}x = L_h^{-1}(x)$$

$$\Rightarrow (L_g \circ L_h^{-1})(x) = L_g(L_h^{-1}(x)) = L_g(L_h^{-1}(x)) = L_g(h^{-1}x) = gh^{-1}x = L_g(h^{-1}(x)), \text{ што је}$$

$$L_g \circ L_h^{-1} = L_{gh^{-1}} \in \mathcal{L}(G).$$

Дакле, довољно је доказати да је $G \cong \mathcal{L}(G)$, а за то је довољно доказати да је $F: G \rightarrow \mathcal{L}(G)$,

задато са $F(g) = L_g$, изоторфизам.

1° F је бијекуција

1) F је "HA" - по дефиницији $\mathcal{L}(G)$

2) F је "1-1" - вати: $F(g_1) = F(g_2) \Rightarrow L_{g_1} = L_{g_2} \Rightarrow L_{g_1}(x) = L_{g_2}(x)$. За свако $x \in G$: $g_1 x = g_2 x \Rightarrow g_1 = g_2$

2° $F(g_1 g_2) = F(g_1) \circ F(g_2) :$ за $x \in G$ вати: $(F(g_1) \circ F(g_2))(x) = (L_{g_1} \circ L_{g_2})(x) = L_{g_1}(L_{g_2}(x)) = L_{g_1 g_2}(x)$
 $= g_1 g_2 x = L_{g_1 g_2}(x) = F(g_1 g_2)(x)$

ДИРЕКТАН ПРОИЗВОД ГРУПА

2еф. Нека су $(G_1, *_1), (G_2, *_2), \dots, (G_n, *_n)$ групе. Дефинишено директан производ $(P, *)$ обухвата:

$$a) P = G_1 \times G_2 \times \dots \times G_n$$

$$b) \text{за } (g_1, \dots, g_n), (h_1, \dots, h_n) \in P \text{ је: } (g_1, \dots, g_n) * (h_1, \dots, h_n) = (g_1 *_1 h_1, \dots, g_n *_n h_n)$$

јасно, $*$ је операција на P

④ $(P, *)$ је група.

доказ: I асоцијативност

$$\begin{aligned} \text{Нека је } (g_1, \dots, g_n), (h_1, \dots, h_n), (l_1, \dots, l_n) \in P. \text{ Тада је: } & ((g_1, \dots, g_n) * (h_1, \dots, h_n)) * (l_1, \dots, l_n) = \\ & = (g_1 *_1 h_1, \dots, g_n *_n h_n) * (l_1, \dots, l_n) = ((g_1 *_1 h_1) *_2 l_1, \dots, (g_n *_n h_n) *_2 l_n) = \underbrace{(g_1 *_1 (h_1 *_2 l_1), \dots, g_n *_n (h_n *_2 l_n))}_{k_1, \dots, k_n, \text{ користе}} \\ & = (g_1, \dots, g_n) * (h_1 *_1 l_1, \dots, h_n *_n l_n) = (g_1, \dots, g_n) * ((h_1, \dots, h_n) * (l_1, \dots, l_n)) \end{aligned}$$

II неутрал: $e = (e_1, \dots, e_n)$, где је e неутрал у $(G_i, *_i)$. Зашто, вати:

$$(g_1, \dots, g_n) * (e_1, \dots, e_n) = (g_1 *_1 e_1, \dots, g_n *_n e_n) = (g_1, \dots, g_n) \text{ и слично за } (e_1, \dots, e_n) * (g_1, \dots, g_n).$$

III инверз: инверз елемента $(g_1, \dots, g_n) \in P$ је $(g_1^{-1}, \dots, g_n^{-1})$ где је g_i^{-1} инверз од g_i у $(G_i, *_i)$.

пример: У $\mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_7$ је $(3, 5) + (4, 1) = (3+5, 5+1) = (2, 6)$ $(3, 3) + (4, 4) = (2, 0)$

тврђење: Нека су G и H групе, $a \in G$, $b \in H$. Тада је $G \times H$ вати $w(g, h) = H3C(w(g), w(h))$.

доказ: За $k \in \mathbb{N}$ вати: $(g, h)^k = (e, e)$ ако $(g^k, h^k) = (e, e)$ ако $g^k = e$ и $h^k = e$ ако $w(g)^k = e$ и $w(h)^k = e$ ако $H3C(w(g), w(h))^k = e$

пример: У $\mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_7$: $w(1, 1) = H3C(w(1), w(1)) = H3C(5, 7) = 35$

СТАБ: Једна $\mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m$ је циклична група ако $H3D(n, m) = 1$.

доказ: $\Rightarrow$ Нека $\mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m = \langle (a, b) \rangle$, за неке $a \in \mathbb{Z}_n$, $b \in \mathbb{Z}_m$. Тада је $n|m = |\mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m| = w((a, b))$

$$= H3C(w(a), w(b))$$

$$\leq w(a) w(b)$$

$$= \frac{n}{H3D(a, n)} \cdot \frac{m}{H3D(b, m)}$$

$$\leq nm,$$

шо се доказује да вати једнакости; специјално $w(a) = n$, $w(b) = m$ и $H3C(w(a), w(b)) = w(a) w(b)$.

$$\Rightarrow nm = H3C(n, m) = \frac{nm}{H3D(n, m)}, \text{ даје } H3D(n, m) = 1.$$

$\Leftarrow$ Поставимо $\langle (1, 1) \rangle$. Вати: $\langle (1, 1) \rangle \subset \mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m$, као и $|\langle (1, 1) \rangle| = w(1, 1) = H3C(w(1), w(1))$

$$= H3C(n, m) = \frac{nm}{H3D(n, m)} = nm,$$

шо је $\langle (1, 1) \rangle = \mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m$ (јер $|\mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m| = nm$).

КОМЕНТАР: Ако је $H3D(n, m) = 1$, тада је $\mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m \cong \mathbb{Z}_{nm}$.

- Нека су $H, K \subseteq G$, где је G група. Тада дефинишено $HK = \{hk \mid h \in H, k \in K\}$.

СТАБ: Нека је G група и $H, K \leq G$ такве да важи: а) $HK = G$ б) $H \cap K = \{e\}$ в) $(hk)^{-1} = h^{-1}k^{-1}$.
Тада важи $G \cong H \times K$.

ДОКАЗ: Доказујемо да је $F: H \times K \rightarrow G$ задатак $F(h, k) = hk$ изоморфизам.

1° F је бијекција

1) F је "НА" по услову а)

2) F је "1-1": важи $F(h_1, k_1) = F(h_2, k_2) \Rightarrow h_1 k_1 = h_2 k_2$

$$\Rightarrow g \in H \cap K \Rightarrow g = e = h_2^{-1} h_1 = k_2 k_1^{-1} \Rightarrow h_1 = h_2 \text{ и } k_1 = k_2$$

2° $F(h_1, k_1) F(h_2, k_2) = F((h_1, k_1)(h_2, k_2))$

важи: $F(h_1, k_1) F(h_2, k_2) = h_1 k_1 \cdot h_2 k_2 \stackrel{b)}{=} h_1 h_2 k_1 k_2 = F(h_1 h_2, k_1 k_2) = F((h_1, k_1)(h_2, k_2))$

ЛАГРАНЖНОВА ТЕОРЕМА

ДЕФ. Нека је G група, $x \in G$, $H \leq G$. Тада је скуп $xH = \{xh \mid h \in H\}$ леви косет (подгрупа) подгрупе H у групи G . Слично, $Hx = \{hx \mid h \in H\}$ је десни косет (подгрупа) подгрупе H у групи G .

ПРИМЕР: $G = D_4 = \{id, \rho, \rho^2, \rho^3, \sigma, \sigma\rho, \sigma\rho^2, \sigma\rho^3\}$

$$H = \langle \rho \rangle = \{id, \rho, \rho^2, \rho^3\} \quad \sigma H = \{\sigma, \sigma\rho, \sigma\rho^2, \sigma\rho^3\} \quad \sigma^2 H = \{\sigma^2, \sigma^2\rho, \sigma^2\rho^2, \sigma^2\rho^3\}$$

СТАБ: Важи следеће: 1) $xH = yH$ ако $x^{-1}y \in H$

2) ако $xH \neq yH$, тада је $xH \cap yH = \emptyset$.

ДОКАЗ: 1) ($\Rightarrow$): Како је $x \in H$, тада је $y \in yH$, па како је $yH = xH$, тада је $y \in xH$. Закле, посматрају $h \in H$ тако да је $y = xh$. $\therefore x^{-1}y = h \in H$. Следи $x^{-1}y \in H$.

($\Leftarrow$): Доканчимо прво да је $xH \subseteq yH$. Нека је $g \in xH$. Тада посматрају $h \in H$ тај да $g = xh$, па је

$$g = y y^{-1} x h = y \underbrace{(x^{-1}y)^{-1}}_{\in H} h \in yH.$$

Доканчимо да је $yH \subseteq xH$. Нека је $g \in yH$. Тада посматрају $h \in H$ тај да $g = yh$, па је по дефини

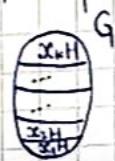
$$g = x x^{-1} y h \in xH.$$

2) ППС. Нека је $g \in xH \cap yH$. Како је $g \in xH$, посматрају $h \in H$ тај да $g = xh$. Слично, посматрају $h' \in H$ тај да $g = yh'$. Тада је $xh = yh'$. $\therefore x^{-1}y \cdot h^{-1}h' \in H$, па је по дефини

1) $xH = yH$, што је контрадикција.

КОМЕНТАР: Важи $x \in xH$. Слично томе, сви различити леви косети подгрупе H у групи G чине

партицију скупа G .

$(\text{еси } + \text{и } \varphi)$ (у)

даје, ако је φ

тада је $d = 1$. С

• n је осцијација

НЕУТРАЛ:

локалнијо да

што постоје

брештходне

локалнијо и

шта ако је H

• n је константа

дефиницја

• дефиниција

последица (Ојлерова

доказ: Нека је G

што је H

последица (Мала о

доказ: Како

брештходна

? Како

1° Задатак

2° Ако

доказ: 1° као

2° Задатак

3°

пример: Одре

3°

што

- Овога је доказано следеће:

СТАВ: Нека је G група и $H \leq G$. Тада је G дисјунктивна унција различитих левих косета подгрупе H .

ДЕФ: Нека је G група и $H \leq G$. Тада скуп левих косета од H у G означавамо са $G/H = \{xH \mid x \in G\}$

и називамо количничким скупом.

- Ако је G/H коначан, тада за $|G/H|$ кажемо да је индекс подгрупе H у групи G и означавамо га са $[G : H]$. Ако је G/H бесконачан, кажемо да је H бесконачног индекса у G .

(+) (Лагранџева): Нека је G коначна група и $H \leq G$. Тада вали: $|G| = |H| \cdot [G : H]$. Слично,

ред подгрупе дели ред (коначне) групе.

ДОКАЗ: Нека су $x_1H, x_2H, \dots, x_kH$ сви различити леви косети подгрупе H у G . Тада је $[G : H] = k$.

Локалнијо да за свако $i, 1 \leq i \leq k$ вали $|H| = |x_iH|$. За ово је довољно доказати да је

$f: H \rightarrow x_iH$, задашо са $f(h) = x_ih$, бијекција.

1° f је "НА": на основу дефиниције скупа x_iH

2° f је "1-1": вали $f(h_1) = f(h_2) \Rightarrow x_ih_1 = x_ih_2 \Rightarrow h_1 = h_2$.

Како вали $G = x_1H \sqcup x_2H \sqcup \dots \sqcup x_kH$, што је $|G| = |x_1H| + \dots + |x_kH| = k \cdot |H|$.

ПОСЛЕДИЦА: Ред сваког елемената коначне групе дели ред твеје групе.

ДОКАЗ: Нека је G коначна група и $x \in G$. Како је $w(x) = \langle x \rangle \leq G$, што $w(x)$ дели $|G|$ по Лагранџевој теореми.

ПОСЛЕДИЦА: Свака група простијег реда је циклична.

ДОКАЗ: Нека је p простији број и G група реда p . Тада за свако $x \in G$ вали $w(x) \mid p$, па $w(x) \in \{1, p\}$.

Закле, за свако $x \neq e$ је $w(x) = \langle x \rangle = p = |G|$, па је $G = \langle x \rangle$.

КОМЕНТАР: Ако је $|G| = p$, где је p простији број, тада је $G \cong \mathbb{Z}_p$.

ПОСЛЕДИЦА: Ако је G коначна група и $x \in G$, тада је $x^{|G|} = e$.

ДОКАЗ: Како $w(x) \mid |G|$, што је $x^{|G|} = e$.

Ојлерова група, функција и теорема

• $\mathbb{Z}_n = \{0, 1, 2, \dots, n-1\}$

СТАВ: $\Phi(n) = \{k \mid 1 \leq k \leq n, \text{НЗД}(k, n) = 1\}$. За $n \geq 2$, $\Phi(n) \subseteq \mathbb{Z}_n$.

ДОКАЗ: n је операција на $\Phi(n)$: Нека су $x, y \in \Phi(n)$. Како је $\text{НЗД}(x, n) = \text{НЗД}(y, n) = 1$, постоје

$u', u'', u''' \in \mathbb{Z}$ такви да је $xu' + nu'' = 1$, $yu'' + nu''' = 1$. Множењем добијамо:

$xu' + nyu'' + nu''' = 1$, што је $xu' + ny = 1$.

$$(xu' + nv') (yu'' + nv'') = 1, \text{ тј. } xy' + n(xu'' + yu') + nv'v'' = 1. \text{ Одавде следи } \text{НЗД}(xy, n) = 1.$$

Зато, ако је $xy = nq + (x, y)$ ($q \in \mathbb{Z}$), тада из НЗД(x, y, n) = d следи $d | nq + x, y = xy$, па је $d = 1$. Следи, $x, y \in \Phi(n)$.

• n је асоцијативна: ✓ ■

НЕУТРАЛ: $1 \in \Phi(n)$ ■

у Г. Доказано да свако $k \in \Phi(n)$ има инверз, тј. да постоји $l \in \Phi(n)$ тдг. $k \cdot l = 1$. Како је $k \in \Phi(n)$, то постоје $u, v \in \mathbb{Z}$ тдг. $ku + nv = 1$. Нека је $\bar{l}$ остатак при делењу l са n . Тада из прештодне једнакости следи $k \cdot \bar{l} = 1$.

Доказано и да је $l \in \Phi(n)$, тј. да је $\text{НЗД}(l, n) = 1$. Запишемо ($q' \in \mathbb{Z}$): $kl = nq' + (k, l) = nq' + 1$, па ако је $\text{НЗД}(l, n) = d$, вати $d | kl$, $d | n$, ше $d | kl - nq' = 1$, тј. $d = 1$. ■

• n је комутативна: ✓ ■

Деф. Група $(\Phi(n), \cdot)$ је Ојлерова група.

• Дефинишећо $\varUpsilon: N \rightarrow N$ са $\varUpsilon(n) = |\Phi(n)|$.

ПОСЛЕДИЦА (Ојлерова теорема): Ако је $n > 2$ и $x \in \mathbb{Z}$ тдг. $\text{НЗД}(x, n) = 1$, тада је $x^{\varUpsilon(n)} \equiv 1 \pmod{n}$.

ДОКАЗ: Нека је $\bar{x}$ остатак при делењу x са n . Тада је $\bar{x}^{\varUpsilon(n)} \equiv x^{\varUpsilon(n)} \pmod{n}$, а како вати $\text{НЗД}(\bar{x}, n) = 1$, то је $\text{НЗД}(\bar{x}, n) = 1$, тј. $\bar{x} \in \Phi(n)$. Како у $\Phi(n)$ вати $\bar{x}^{|\Phi(n)|} = \bar{x}^{\varUpsilon(n)} = 1$, тврђење следи.

ПОСЛЕДИЦА (Мала Фермајевा): Ако је p прост број и $x \in \mathbb{Z}$ тдг. $p \nmid x$, тада је $x^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$.

ДОКАЗ: Јако $p \nmid x$, па је $\text{НЗД}(x, p) = 1$, а $\Phi(p) = \{1, 2, \dots, p-1\}$, па је $\varUpsilon(p) = p-1$, ше тврђење следи из прештодног.

? Јако одредити $\varUpsilon(n)$?

1° За $m, n \in \mathbb{N}$ тдг. $\text{НЗД}(m, n) = 1$ вати $\varUpsilon(mn) = \varUpsilon(m) \cdot \varUpsilon(n)$.

2° Ако је p прост број и $k \in \mathbb{N}$, тада је $\varUpsilon(p^k) = p^{k-1}(p-1)$.

ДОКАЗ: 1° Касније

2° За $x \in \mathbb{Z}$ вати $\text{НЗД}(x, p^k) = 1$ ако x није делив са p . Следи $\varUpsilon(p^k) = p^k - \frac{1}{p} = p^{k-1}(p-1)$.

Дакле, ако је $n = p_1^{d_1} \cdots p_k^{d_k}$, где су p_i различити прости бројеви, вати:

$$\varUpsilon(n) = \varUpsilon(p_1^{d_1} \cdots p_k^{d_k}) = \varUpsilon(p_1^{d_1}) \cdots \varUpsilon(p_k^{d_k}) = \cdots = \varUpsilon(p_1^{d_1}) \cdots \varUpsilon(p_k^{d_k}) = p_1^{d_1-1} (p_1-1) \cdots p_k^{d_k-1} (p_k-1)$$

ПРИМЕР: Одредити остатак при делењу броја 3^{2024} са 10.

$$3^1 = 3, 3^2 = 9, 3^3 \equiv_{10} 7, 3^4 \equiv_{10} 1, 3^5 \equiv_{10} 3, \dots$$

$$\omega(3) = 4 \text{ у } \Phi(10)$$

$$3^{2024} = 1 \text{ у } \Phi_{10}, \text{ јер } \omega(3) | 2024.$$

(+) (Конјугација): Ако је G коначна група и p прости број који дели њен ред, тада у G постоји

(уоквирено) елементијарни реда p .

ПРИМЕР: Свака група реда 6 изоморфна је или са $\mathbb{Z}_6$ или са D_3 .

ДОКАЗ: Нека је G група реда 6. Тада постоје $x, y \in G$ тај. $w(x)=3, w(y)=2$. Означито:

$H = \langle x \rangle = \{e, x, x^2\}$, $K = \langle y \rangle = \{e, y\}$. Када $y \notin H$ (уједно 2. елементнији члану), тада је

$H \cap yH = \emptyset$. Закле, $G = H \sqcup yH$, ај. $G = \{e, x, x^2, y, yx, yx^2\}$. Постављају сх. Ванци су же

јер $y \neq x^2$, $xy \neq x$ (јер $y \neq e$), $xy \neq x^2$ (јер $y \neq x$), $xy \neq y$ (јер $x \neq e$). (који су же)

I $xy = yx$: Ванци $Kh = G$, $K \cap H = \{e\}$ и за све $k \in K$, $kh = hk$. (који су же)

Следи: $G \cong K \times H \cong \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_3 \cong \mathbb{Z}_6$ $\downarrow_{\text{НЗД}(2, 3) = 1}$

II $xy = yx^2$: Тада је $G \cong D_3$ уз изоморфизам $f(y^i x^j) = \sigma^i \delta^j$

(17)

НОРМАЛНЕ ПОДГРУПЕ

ДЕФ. Нека је G група и $x, y \in G$. Тада кажемо да је у конјугован елементу x ако постоји $g \in G$ тај. $y = gxg^{-1}$.

- Ако на G увеђено релацију $\sim$ са: $x \sim y$ ако у конјугован са x , тада је $\sim$ релација еквиваленције. Записа: (P) $x \sim x$ јер је $x = exe^{-1}$

(C) Нека је $x \sim y$. Тада постоји $g \in G$ тај. $y = gxg^{-1}$. Следи: $x = g^{-1}y g = g^{-1}y(g^{-1})^{-1}$, па је $y \sim x$.

(T) Нека је $x \sim y$ и $y \sim z$. Тада постоје $g, h \in G$ тај.

$y = gxg^{-1}$ и $z = hyh^{-1}$. Следи: $z = hg x g^{-1} h^{-1} = hg(xh)^{-1}$, па је $x \sim z$.

- Класе еквиваленције у односу на $\sim$ су $K_x = \{y \mid x \sim y\} = \{gxg^{-1} \mid g \in G\}$ и називају их КЛАСАМА КОНЈУГАЦИЈЕ (или конјугованостим).

ОСОБИНЕ:

- 1) $x \in K_x$
- 2) за све $x, y \in G$ је $K_x = Ky$ или $K_x \cap Ky = \emptyset$.
- 3) $\bigcup_{x \in G} K_x = G$

ДЕФ. Нека је G група и $H \leq G$. Тада је H нормална подгрупа од G ако је H унија неких класа конјугације. У том случају, пишемо $H \triangleleft G$.

КОМЕНТАР: Ако је $x \in H$ и $H \triangleleft G$, тада је $K_x \subseteq H$.

КОМЕНТАР: $K_e = \{geg^{-1} \mid g \in G\}$, тај. $K_e = \{e\}$. Следи $\{e\} \triangleleft G$, а ванци и $G \triangleleft G$.

ПРИМЕР: $D_3 = \{\text{id}, s, s^2, \sigma, \sigma s, \sigma s^2\}$

$$H = \langle s \rangle = \{\text{id}, s, s^2\} \leq D_3 \quad K = \langle \sigma \rangle = \{\text{id}, \sigma\} \leq D_3$$

$K_\sigma = \{g\sigma g^{-1} \mid g \in D_3\}$, па $\sigma\sigma\sigma^{-1} = \sigma\sigma^2\sigma^{-1} = \sigma\sigma \in K_\sigma$, али $\sigma \notin K$, па $K \not\subseteq D_3$.

С друге стране, $H \triangle D_3$ јер је $H = K_{id} \cup K_g$ (за већину, $K_g = \{g, g^2\}$)

КОМЕНТАР: Ако је G комутативна група, тада за свако $H \leq G$ вали $H \triangle G$ (јер је $K_x = \{x\}$).
1.64.

СТАВ: Нека је $H \leq G$. Тада је следеће еквивалентно:

$$1. H \triangle G$$

$$2. \text{за све } g \in G \text{ је } gHg^{-1} \subseteq H$$

$$3. \text{за све } g \in G \text{ је } gH = Hg$$

ДОКАЗ: $1^\circ \Rightarrow 2^\circ \Rightarrow 3^\circ \Rightarrow 1^\circ$

$1^\circ \Rightarrow 2^\circ$: Нека је $y \in gHg^{-1}$. Тада је $y = ghg^{-1}$ за неко $h \in H$. Како је $ghg^{-1} \in K_h$, па из $K_h \subseteq H$ следи $ghg^{-1} \in H$.

$2^\circ \Rightarrow 3^\circ$: $\subseteq$ = Нека је $y \in gH$. Тада постоји $h \in H$ таквога да је $y = gh$. Следи $y = ghg^{-1}g \in Hg$.

$\supseteq$: Нека је $y \in Hg$. Тада постоји $h \in H$ таквога да је $y = hg$. Следи:

$$y = gg^{-1}hg = gg^{-1}h(g^{-1})^{-1} \in gH.$$

$3^\circ \Rightarrow 1^\circ$: Довољно је доказати да за свако $x \in H$ вали $K_x \subseteq H$, јер је тада $H = \bigcup_{x \in H} K_x$.

Нека је $y \in K_x$. Тада је $y = gxg^{-1}$ за неко $g \in G$. Како је $gxg^{-1} \in Hg$, па постоји $h \in H$ тако да је $gx = xg$. Следи $y = gxg^{-1} = xgg^{-1} = x \in H$.

1.65.

СТАВ: Свака подгрупа индекса 2 је нормална.

ДОКАЗ: Нека је G група и $H \leq G$ па $[G : H] = 2$. Тада постоји $a \in G$ па се $aH = H$ и aH леви

косети од H и G . Како $H \neq aH$, па $a \notin H$. Да бисмо доказали да је $H \triangle G$, па прешодном ставу довољно је доказати да је $gH = Hg$ за свако $g \in G$. Пре свега, како $H \neq Ha$ (јер $a \notin H$ - за већину), па је $G = H \sqcup aH = H \sqcup Ha$ и следи $aH = Ha$. Развојимо следећа 2 случаја:

1. $a \in H$: Тада је $gH = H$ и слично $Hg = H$, па је $gH = Hg$.

2. $a \notin H$: Тада $gH \neq H$, па је $gH = Ha$. Слично, $Hg \neq H$, па је $Hg = Ha$. Следи:

$$gH = aH = Ha = Hg.$$

Докрићи

$$\frac{1}{2} |D_n|$$

ПРИМЕР: D_n , $|D_n| = 2n$, $|\langle s \rangle| = n$, па је $[D_n, \langle s \rangle] = \frac{|D_n|}{|\langle s \rangle|} = 2$ и следи $\langle s \rangle \triangle D_n$.

ПРИМЕР: $A_n \triangle S_n$ за $n \geq 2$, јер $[S_n, A_n] = 2$.

ПРИМЕР: У D_3 је $[D_3, \langle \sigma \rangle] = \frac{|\langle \sigma \rangle|}{|\langle \sigma \rangle|} = \frac{3}{2} = 3$, а $\langle \sigma \rangle \not\triangle D_3$.

КОЛИЧНИЧКЕ ГРУПЕ

- Нека је G група и $x, y \in G$. Тада дефинишење $X \cdot Y = \{xy \mid x \in X, y \in Y\}$.

ПОДСЕТНИК: За $H \leq G$ је $G/H = \{aH \mid a \in G\}$.

^{1.69.}
СТАВ: Нека је G група и $H \triangleleft G$. Плажаје $(G/H, \cdot)$ група у односу на пресекодно дефинисано
множење подскупова од G .

док.

ДОКАЗ: 1. $\circ$ је операција

Нека су $a, b \in G$. Надимо да докажемо да је $aH \cdot bH$ шакође леви косар од H .
Зашто доказујемо да ћати $aH \cdot bH = (ab)H$? Ватни: $aH \cdot bH = \{ah \cdot bk \mid h, k \in H\} =$
 $\stackrel{(H \triangleleft)}{=} \{ahb \mid h \in H\} \cdot \{k \mid k \in H\} = (a(bH)) \cdot H = \{abh \mid h \in H\} \cdot \{k \mid k \in H\} = \{abhk \mid h, k \in H\} = (ab) \cdot (H \cdot H)$

1.80
СТАВ

док.

Закле, добављено је доказати да је $H \cdot H = H$. Ово следи из:

(за $h, k \in H$ је $hk \in H$)

1° $H \cdot H \subseteq H$, јер је $h \in H$

$H \cdot H \subseteq H \cdot H$.

2° $H \subseteq H \cdot H$, јер је

2. $\circ$ је асоцијативна

$$! ((aH) \cdot (bH)) \cdot (cH) \stackrel{!}{=} (ab)H \cdot cH \stackrel{!}{=} ((ab)c)H = (a(bc))H \stackrel{!}{=} aH \cdot (bc)H \\ \stackrel{!}{=} (aH) \cdot ((bc)H)$$

1.81
СТАВ

док.

3. Неутрал је $eH = H$, јер је $aH \cdot eH = (ae)H = aH$ и $eH \cdot aH = (ea)H = aH$.

4. Инверз од aH је $a^{-1}H$, јер је $aH \cdot a^{-1}H = (aa^{-1})H = eH$ и $a^{-1}H \cdot aH = (a^{-1}a)H = eH$.

⊕

ПРИМЕР: $G = \mathbb{Z}$, $H = \langle 3 \rangle = \{0, 3, -3, 6, -6, \dots\} = 3\mathbb{Z}$

Одредимо $G/H = \mathbb{Z}/3\mathbb{Z}$. ($\cong \mathbb{Z}_3$)

$$0 + 3\mathbb{Z} = 3\mathbb{Z} = \{0, 3, -3, 6, -6, \dots\}$$

$$1 + 3\mathbb{Z} = \{1, 4, -2, 7, -5, \dots\} \quad \stackrel{!}{=} 3 + 3\mathbb{Z}$$

$$2 + 3\mathbb{Z} = \{2, 5, -1, 8, -4, \dots\}$$

$$(1 + 3\mathbb{Z}) + (2 + 3\mathbb{Z}) = (1+2) + 3\mathbb{Z}$$

$$= 3 + 3\mathbb{Z}$$

$$= 0 + 3\mathbb{Z}$$

гор

ХОМОМОРФИЗМИ ГРУПА

ДЕФ. Нека су $(G, \cdot)$ и $(H, *)$ групе. Плажаје $f: G \rightarrow H$ хомоморфизам група ако за све $x, y \in G$ ватни $f(x \cdot y) = f(x) * f(y)$.

• ИЗОМОРФИЗМ = БИЈЕКЦИЈА + ХОМОМОРФИЗАМ

КОМЕНТАР: Уз доказ као код изоморфизма, доказује се да за хомоморфизам $f: G \rightarrow H$ ватни: $f(e) = e$ и $f(x^{-1}) = f(x)^{-1}$.

ДЕФ. Нека је $f: G \rightarrow H$ хомоморфизам група. Језгро овог хомоморфизма је $\text{Ker}(f) = \{a \in G \mid f(a) = e\}$, а слика је $\text{Im}(f) = \{f(a) \mid a \in G\}$.

Језгро хомоморфизма $f: G \rightarrow H$ је нормална подгрупа од G .

1.79.

СТАВ:

ано

доказ: $\text{Ker}(f) \leq G$. Вајни $e \in \text{Ker}(f)$ јер је $f(e) = e$, па $\text{Ker}(f) \neq \emptyset$. За то је довољно доказати да за $x, y \in \text{Ker}(f)$ већи $xy^{-1} \in \text{Ker}(f)$. За $x, y \in \text{Ker}(f)$ већи: $f(x) = f(y) = e$, тј. $xy^{-1} \in \text{Ker}(f)$.

Ker(f) ▲ G: Довољно је доказати да за свако $g \in G$ већи $g \cdot \text{Ker}(f) \cdot g^{-1} \subseteq \text{Ker}(f)$.

Нека је $y \in g \cdot \text{Ker}(f) \cdot g^{-1}$. Тада постоји $x \in \text{Ker}(f)$ тај. $y = gxg^{-1}$ и $f(x) = e$. Следи:

$$f(y) = f(gxg^{-1}) = f(g) \cdot f(x) \cdot f(g^{-1}) = f(g) \cdot f(g^{-1}) = e, \text{ тј. } y \in \text{Ker}(f).$$

1.80.

СТАВ: Хомоморфизам група $f: G \rightarrow H$ је „1-1“ ако је $\text{Ker}(f) = \{e\}$.

доказ: ($\Rightarrow$) Нека је $x \in \text{Ker}(f)$. Тада је $f(x) = e = f(e)$, па како је f „1-1“, следи $x = e$.

($\Leftarrow$) Из $f(x) = f(y) / f(y)^{-1}$ следи $e = f(x) f(y)^{-1} = f(xy^{-1})$, па како је $\text{Ker}(f) = \{e\}$, већи $xy^{-1} = e$, тј. $x = y$.

1.82.

СТАВ: Слика хомоморфизма група $f: G \rightarrow H$ је подгрупа од H .

доказ: Већи $f(e) \in \text{Im}(f)$, па $\text{Im}(f) \neq \emptyset$. За то је довољно доказати да за $x, y \in \text{Im}(f)$ већи $xy^{-1} \in \text{Im}(f)$. Из $x, y \in \text{Im}(f)$ следи да постоје $a, b \in G$ тај. $x = f(a), y = f(b)$, па је $xy^{-1} = f(a) f(b)^{-1} = f(ab^{-1}) \in \text{Im}(f)$.

Т (теорема о изоморфизму за групе): Нека је $f: G \rightarrow H$ хомоморфизам група. Тада је $\tilde{f}: G / \text{Ker}(f) \rightarrow \text{Im}(f)$, задато са $\tilde{f}(a \text{Ker}(f)) = f(a)$, је изоморфизам групе. Свеујално, $G / \text{Ker}(f) \cong \text{Im}(f)$.

доказ: • $\tilde{f}$ је добро дефинисано: Довољно је доказати да из $a \text{Ker}(f) = b \text{Ker}(f)$ следи $f(a) = f(b)$.

Засима, $a \text{Ker}(f) = b \text{Ker}(f)$ ако $a^{-1}b \in \text{Ker}(f)$ ако $f(a^{-1}b) = e$ ако $f(a) = f(b)$.

• $\tilde{f}$ је „НА“: по дефиницији $\text{Im}(f)$.

• $\tilde{f}$ је хомоморфизам: Већи $\tilde{f}(a \text{Ker}(f) \cdot b \text{Ker}(f)) = \tilde{f}((ab) \text{Ker}(f)) = f(ab) = f(a) f(b)$

$$= \tilde{f}(a \text{Ker}(f)) \cdot \tilde{f}(b \text{Ker}(f))$$

1.83.

ДЕЈСТВА ГРУПА

1.92.

Деф. Нека је G група и X непразан скуп. Пог дејством групе G на скупу X поразумевамо свако пресликавање $\Theta: G \times X \rightarrow X$ такво да већи: 1. $\Theta(e, x) = x, \forall x \in X$
2. $\Theta(g, \Theta(h, x)) = \Theta(gh, x), \forall g, h \in G, \forall x \in X$

1.93.

Деф. Нека је G група и X непразан скуп. Пог дејством групе G на скупу X поразумевамо сваки хомоморфизам $\Psi: G \rightarrow S_X$.

- Доказати да свако дејство из д. 1.92 задаје једно дејство из д. 1.93 и обратно.

($\Rightarrow$): Нека је $\Theta: G \times X \rightarrow X$ дејство. Дефинишемо $\Psi: G \rightarrow S_X$ са $\boxed{\Psi(g)(x)} = \Theta(g, x)$ и доказати

предузеће

да је дејство по д. 1.92.

1° Ψ је добро дефинисано, тј. $\Psi(g)$ је бујекција:

1.1° $\Psi(g)$ је "1-1":

Некаје $\Psi(g)(x) = \Psi(g)(y)$, тј. $\Theta(g, x) = \Theta(g, y)$. Птадаје $\Theta(g^{-1}, \Theta(g, x)) = \Theta(g^{-1}, \Theta(g, y))$, па корије $\Theta(g^{-1}, \Theta(g, x)) \stackrel{?}{=} \Theta(g^{-1}, \Theta(g, y)) = \Theta(e, x) \stackrel{?}{=} x$ и слично $\Theta(g^{-1}, \Theta(g, y)) = y$, па је $x=y$.

1.2° $\Psi(g)$ је "ИИ":

Некаје $y \in X$. Птадаје $\Psi(g)(\Theta(g^{-1}, y)) = \Theta(g, \Theta(g^{-1}, y)) \stackrel{?}{=} \Theta(gg^{-1}, y) = \Theta(e, y) \stackrel{?}{=} y$.

СТАВ:

2° Ψ је хомоморфизам:

Вашти $\Psi(gh)(x) = \Theta(gh, x) \stackrel{?}{=} \Theta(g, \Theta(h, x)) = \Psi(g)(\Theta(h, x)) = \Psi(g)(\Psi(h)(x)) = (\Psi(g) \circ \Psi(h))(x)$

($\Leftarrow$): Некаје $\Psi: G \rightarrow S_X$ хомоморфизам. Дефинишемо $\Theta: G \times X \rightarrow X$ да $\Theta(g, x) := \Psi(g)(x)$. Докажимо да Θ задовољава 1), 2) из А1.92.

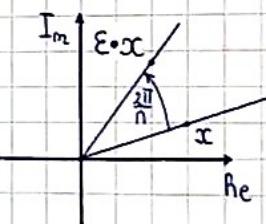
$$\begin{aligned} 1) \quad \Theta(e, x) &= \Psi(e)(x) \stackrel{(*)}{=} (d(x)) = x \quad (*) : \Psi \text{ је хомоморфизам} \Rightarrow \text{Некаје симетрија у Некаји}: \Psi(e) = id \\ 2) \quad \Theta(gh, x) &= \Psi(gh)(x) = (\Psi(g) \circ \Psi(h))(x) = \Psi(g)(\Psi(h)(x)) = \Theta(g, \Theta(h, x)) \end{aligned}$$

КОМЕНТАР: Чини смо $\Theta(g, x)$ из А1.92 скраћено пишемо $g \cdot x$. Птада се 1) и 2) записују:

$$\begin{aligned} 1) \quad e \cdot x &= x \\ 2) \quad g \cdot (h \cdot x) &= (gh) \cdot x \end{aligned}$$

ПРИМЕР: $X = \mathbb{C}$ и $G = C_n = \{1, \varepsilon, \varepsilon^2, \dots, \varepsilon^{n-1}\}$ $\varepsilon = \cos \frac{2\pi}{n} + i \sin \frac{2\pi}{n}$

Птада G дејствује на X са: $g \cdot x = gx$.

ПРИМЕР: $X = \{1, 2, \dots, n\}$, $G = S_n$. Птада G дејствује на X са $\Pi \cdot x = \Pi(x)$.

ПРИМЕР: Некаје G група. Птада G дејствује на G са: $g \cdot x = gxg^{-1}$. (којјусаџија)

Овоје је заметна дејативо, јер: 1) $e \cdot x = exe^{-1} = x$

$$2) \quad g \cdot (h \cdot x) = g \cdot (hxh^{-1}) = ghxh^{-1}h^{-1} = ghx(h^{-1}h) = (gh) \cdot x$$

ДЕФ. Нека група G дејствује на скупу X . ОВАДА елеменита $x \in X$ у означи $\Omega(x)$, дефинише се са: $\Omega(x) = \{g \cdot x \mid g \in G\}$, а СТАБИЛIZATOR, у означи Σ_x , $\Sigma_x = \{g \in G \mid g \cdot x = x\}$.

КОМЕНТАР: $\Omega(x) \subseteq X$, $\Sigma_x \subseteq G$. Птакоје, $x \in \Omega(x)$, а $e \in \Sigma_x$.

- На X уводимо релацију $\sim$ са $x \sim y$ ако $y = g \cdot x$ за неко $g \in G$. Докажимо да је $\sim$ релација еквиваленције.

(P): $x \sim x$, јер је $x = e \cdot x$

(C): Некаје $x \sim y$. Птада постоји $g \in G$ тај. $y = g \cdot x / g^{-1} \cdot e$. Следи $g^{-1} \cdot y = g^{-1} \cdot (g \cdot x) \stackrel{?}{=} x$

$$\stackrel{?}{=} (g^{-1}g) \cdot x = e \cdot x \stackrel{?}{=} x, па је $y \sim x$.$$

ПОСЛЕДИЦА:

док

(T)

gov

a = b

(T): Нека је $x \sim y$ и $y \sim z$. Тада постоје $g, h \in G$ па $y = g \cdot x$, а $z = h \cdot y$. Следи:
 $z = h \cdot y = h \cdot (g \cdot x) \stackrel{?}{=} (hg) \cdot x$, па је $x \sim z$.

• Класа еквиваленције елемента x у односу на $\sim$ је: $\{y \mid x \sim y\} = \Omega(x)$, па ћати:

$$1. x \in \Omega(x)$$

$$2. \text{за све } x, y \in X \text{ је } \Omega(x) \cap \Omega(y) = \emptyset \text{ или } \Omega(x) = \Omega(y)$$

$$\bigcup_{x \in X} \Omega(x) = X$$

 X
издевен на орбите.

СТАВ: Нека је X непразан скуп и G група која дејствује на X . Тада за свако $x \in X$ ванти $\Sigma_x \leq G$ и постоји бијекција између $\Omega(x)$ и G/Σ_x .

ДОКАЗ: Докажимо прво да је $\Sigma_x \leq G$. Како је $e \in \Sigma_x$, ако $\Sigma_x + \emptyset$, па је добар доказати да за $g, h \in \Sigma_x$ ванти $gh^{-1} \in \Sigma_x$. Ванти $g \cdot x = x$ и $h \cdot x = x / h^{-1}$. Тада је $h^{-1} \cdot x = h^{-1} \cdot (h \cdot x) \stackrel{?}{=} (h^{-1}h) \cdot x = e \cdot x \stackrel{?}{=} x$, па је $(gh^{-1}) \cdot x \stackrel{?}{=} g \cdot (\underbrace{h^{-1} \cdot x}_{x}) = g \cdot x = x$, па је заиста $gh^{-1} \in \Sigma_x$. Докажимо и други део.
Добар је доказати да је $F: G/\Sigma_x \rightarrow \Omega(x)$, задато са $F(g\Sigma_x) = g \cdot x$, бијекција.

1° F је добро дефинисано:

$$\text{Ванти } g \Sigma_x = h \Sigma_x \text{ ако } g^{-1}h \in \Sigma_x \text{ ако } (g^{-1}h) \cdot x = x / g \cdot x$$

$$\stackrel{(*)}{\rightarrow} g \cdot x = g \cdot ((g^{-1}h) \cdot x) \stackrel{?}{=} (gg^{-1}h) \cdot x = h \cdot x \text{ ако } F(g \Sigma_x) = F(h \Sigma_x).$$

2° F је бијекција

2.1° F је "НА": по дефиницији $\Omega(x)$

2.2° F је "1-1": добар је доказати да на месецу (*) ванти ($\leftrightarrow$), тј. да из $g \cdot x = h \cdot x$ следи $(g^{-1}h) \cdot x = x$. Заиста, ванти $g^{-1}(g \cdot x) = g^{-1}(h \cdot x) \stackrel{?}{=} (g^{-1}h) \cdot x$
 $\stackrel{P_2}{\rightarrow} (g^{-1}g) \cdot x = e \cdot x \stackrel{?}{=} x$.

ПОСЛЕДИЦА: Ако коначна група G дејствује на скупу X , па за свако $x \in X$ ванти $|G| = |\Omega(x)| \cdot |\Sigma_x|$.

ДОКАЗ: Још преходном ставу је $|\Omega(x)| = |G/\Sigma_x| = [G : \Sigma_x] = \frac{|G|}{|\Sigma_x|}$ Лагранж

(+) (Клашијева): Нека је G коначна група и p прости број који дели $|G|$. Тада у G постоји елемент реда p .

ДОКАЗ: Нека је $X = \{(g_0, g_1, \dots, g_{p-1}) \mid g \in G, g_0 \cdots g_{p-1} = e\}$. Тада ванти: $|X| = |G|^p$, јер је g^{p-1}

јединствено одређен избором $g_0, \dots, g_{p-2}$ ($g_{p-1} = (g_0 \cdots g_{p-2})^{-1}$). Свејујмо, редни $|X|$.

Примештајмо да је $w(g) = p$ ако $g \neq e$ и $w(g) = 1$ (јер тада $w(g) \mid p$ и $w(g) \neq 1$) ако $g = e$

и $(g, g, \dots, g) \in X$. Дефинишемо дејство групе Z_p на X са: $n \cdot (g_0, g_1, \dots, g_{p-1}) = (g_0, g_{(n+1) \cdot p}, \dots, g_{(n+(p-1)) \cdot p})$.

Ово је дејство, јер је $(g_0, g_1, \dots, g_{p-1}, g_0, g_1, \dots, g_{p-1}) \in X$ (из $(g_0, \dots, g_{p-1}) = e$ следи

$a = g^{-1} \leftarrow g_0 \cdots g_{p-1} = (g_0 \cdots g_{p-1})^{-1}$, па је). Правила 1) и 2) се тако проверавају. Нека су $\Omega_1, \dots, \Omega_k$ све

различне орбите при овом дејству. Тада ванти: $|\Omega_1| + |\Omega_2| + \dots + |\Omega_k| = |X|$, а за свако Ω_i ванти

$|\Omega_i|$ дели $|Z^g| = p$, па $|\Omega_i| \in \{1, p\}$. Примештавши да је $\Omega(e, e, \dots, e) = \{(e, e, \dots, e)\}$, па како је $|X|$ делив са p , што посматрији барем p бројева $1 \leq i \leq k$ таквих да $|\Omega_i| = 1$. Свеукупно, постоји $1 \leq i \leq k$ тај $\Omega_i = \{(g, \dots, g)\}$ за неко $g \neq e$. Платаје и $w(g) = p$, чиме је доказ завршен.

- Нека је G група која дејствује на X . Платаја Ω дефинишено $X^g = \{x \in X \mid g \cdot x = x\}$, што је фикси скуп елемената $g \in G$.

(†) (Бернсдова лема): Нека коначна група G дејствује на коначном скупу X . Платајни:

$$|X/G| = \frac{|G|}{|\Omega|} \cdot \sum_{g \in G} |\Omega^g|, \text{ где је } X/G \text{ означен скуп орбита при овом дејству.}$$

ДОКАЗ: Помните да је $S = \{(g, x) \in G \times X \mid g \cdot x = x\}$. Платајни:

ОВДЕ ЧИНЕ ОПРЕДЕЛУЈУЋИ

$$S = \bigsqcup_{g \in G} \{g\} \times X^g = \bigsqcup_{g \in G} \sum_{x \in X^g} \{x\}, \text{ па је } |S| = \sum_{g \in G} |X^g| = \sum_{x \in X} |\sum_{x \in \Omega_x}|. \text{ Нека су } \Omega_1, \Omega_2, \dots, \Omega_k \text{ све различите орбите при овом дејству. Платаје: } \sum_{x \in X} |\sum_{x \in \Omega_x}| = \sum_{i=1}^k \sum_{x \in \Omega_i} |\sum_{x \in \Omega_x}| \stackrel{(*)}{=} \sum_{i=1}^k \sum_{x \in \Omega_i} |\Omega(x)|$$

$$(*) : |G| = |\Omega(x)| \cdot |\sum_{x \in \Omega_x}|$$

$$(**) : x \in \Omega_i \Rightarrow \Omega_i = \Omega(x)$$

$$\begin{aligned} & \stackrel{(**)}{=} \sum_{i=1}^k \sum_{x \in \Omega_i} \frac{|G|}{|\Omega_i|} \\ & = \sum_{i=1}^k |\Omega_i| \frac{|G|}{|\Omega_i|} \\ & = \sum_{i=1}^k |G| = k \cdot |G| \\ & = |X/G| \cdot |G| \end{aligned}$$

ПРИМЕР: Округла торба је подељена на 4 једнака парчета. На свако парче дејствује посебаној цветнију једне од 3 боје. На колико различитих начина што можемо да уредимо?

X - скуп украсавања „фиксиране“ торбе: $|X| = 3^4$. На X дејствује група $\{id, S, S^2, S^3\}$, где је S ротација за 90° око центра. Оно што нас занима је статистика разних орбита при овом дејству.

$$|X^0| = 3 \quad |X^{S^2}| = 3^2 \quad |X^{S^3}| = 3 \quad |X^{id}| = 3^4$$

САМО 1 БОЈА

4

4 4
ПЧ ПЧ $\sim 120^\circ$ -иста

• D_6 (множина га окрећају)

1.105.

СТАБ:

Нека G дејствује на X . Ако су $g, h \in G$ конјуговани елементи, тада постоји бијекција између X^g и X^h .

6

КОНАЧНО ГЕНЕРИСАНЕ АБЕЛОВЕ ГРУПЕ

ПОДСЕТНИК: G је генерирана скупом S ако ванни $G = \langle S \rangle$, ш. $G = \langle S \rangle = \{x_1, x_2, \dots, x_n \mid n \in \mathbb{N}, x \in S \cup S^{-1}\}$

НОТАЦИЈА: Једанаест група операција означавају се $+$ (а не $a \cdot$). Платаји n -ти степен елемената а означавају се (a^n) .

Инверз елемената означавају се $-a$, а неутрал са 0.

- Нека је A Абелова група генерисана конечним скупом $S = \{a_1, a_2, \dots, a_k\}$. Тада је:

$$A = \langle S \rangle = \{n_1 a_1 + n_2 a_2 + \dots + n_k a_k \mid n_i \in \mathbb{Z}\}.$$
 Приметимо да је $\langle a_i \rangle = \{n_i a_i \mid n_i \in \mathbb{Z}\}$, па је:

$$A = \langle S \rangle = \langle a_1 \rangle + \langle a_2 \rangle + \dots + \langle a_k \rangle.$$
  - Нека је A Абелова група и $A_1, A_2, \dots, A_k \leq A$. Тада је A сума ових подгрупа ако вати:

$$A = A_1 + A_2 + \dots + A_k.$$
 Ова сума је директна ако се сваки елемент $a \in A$ може записати на јединствен начин:

$$a_1 + a_2 + \dots + a_k = a,$$
 где је $a_i \in A_i$, за $1 \leq i \leq k$.
  - Абелова група A је директна сума свога подгрупа $A_1, A_2, \dots, A_k$ ако $(A_1 + \dots + A_{i-1}) \cap A_i = \{0\}$

у облику:

$\vdash$

15: Абелова група A је директна сума свога подгрупа $A_1, A_2, \dots, A_k$ ако $(A_1 + \dots + A_{i-1}) \cap A_i = \{0\}$

Ипредпоставка:
да сваки подгрупа

тк.
јесто
да је та директна

а3: $\vdash$

због јединствености записа, вати $a_1 = 0, a_2 = 0, \dots, a_{i-1} = 0, 0 = a_i$, па је $a = 0$.

а_i ∈ A_i

тј јер је $a \in A_1 + A_2 + \dots + A_{i-1}$

тј јер је $a \in A_i$

а = a₁ + a₂ + ... + a_i = a₁' + a₂' + ... + a_i', где је a_i, a_i' ∈ A_i. Тада је

3

- Враћају се на случај $A = \langle S \rangle$, где је $S = \langle a_1, a_2, \dots, a_k \rangle$. Потој $A = \langle a_1 \rangle + \langle a_2 \rangle + \dots + \langle a_k \rangle$, а ова сума је директна АККОУЗ $\eta_1 a_1 + \eta_2 a_2 + \dots + \eta_k a_k = 0$ следи $\eta_1 a_1 = 0, \eta_2 a_2 = 0, \dots, \eta_k a_k = 0$.
  - Ако је A директна сума свогих подструја $A_1, \dots, A_k$, тада пишемо: $A = A_1 \oplus A_2 \oplus \dots \oplus A_k$.

СТАВ: Нека је A једногодишња трупа која је директна сума свогих подтрупа $A_1, \dots, A_k$. Тада је:

$$A \cong A_1 \times A_2 \times \dots \times A_k$$

доказ: Довољно је доказати да је $F: A_1 \times A_2 \times \dots \times A_k \rightarrow A_1 \oplus A_2 \oplus \dots \oplus A_k$, загатио са $F(a_1, \dots, a_k) = a_1 + \dots + a_k$ изоморфизам.

$$1^{\circ} F \text{ је хомонорфизам: } \begin{aligned} \text{Ваша формула: } F((a_1, \dots, a_k) + (a'_1, \dots, a'_k)) &= F(a_1 + a'_1, a_2 + a'_2, \dots, a_k + a'_k) \\ &= a_1 + a'_1 + a_2 + a'_2 + \dots + a_k + a'_k \\ &= a_1 + a_2 + \dots + a_k + a'_1 + a'_2 + \dots + a'_k \\ &= F(a_1, \dots, a_k) + F(a'_1, \dots, a'_k) \end{aligned}$$

(комутативност)

2º Fje δυσκολια:

2.1° $F_{je, HA}$: по дефиницији $A_1 + \dots + A_k$

2.2 Fje „1-1“: Bemerk $F(a_1, \dots, a_k) = F(a'_1, \dots, a'_k)$ wenn $a_1 + \dots + a_k = a'_1 + \dots + a'_k = a$, und um

єдинственості записа елемента a сліди $a_i = a'_i$, $1 \leq i \leq k$.

- Нека је A Абелова група и $x_1, x_2, \dots, x_k \in A$. Тада је $\langle x_1, x_2, \dots, x_k \rangle = \langle x_1 + n_1 x_2 + \dots + n_k x_k, x_2, \dots, x_k \rangle$ за произвољне $n_1, \dots, n_k \in \mathbb{Z}$.

доказ: Означимо $B = \langle x_1, \dots, x_k \rangle$ и $C = \langle x_1 + n_1 x_2 + \dots + n_k x_k, x_2, \dots, x_k \rangle$. Јако је B (односно C) минимална подгрупа од A која садржи скуп $\{x_1, \dots, x_k\}$ (односно $\{x_1 + n_1 x_2 + \dots + n_k x_k, x_2, \dots, x_k\}$), па је довољно доказати да је $\{x_1, \dots, x_k\} \subseteq C$ и $\{x_1 + n_1 x_2 + \dots + n_k x_k, x_2, \dots, x_k\} \subseteq B$, ај. $x_i \in C$ и $x_1 + n_1 x_2 + \dots + n_k x_k \in B$. Друго следи директно, а прво из $x_i = 1 \cdot (x_1 + n_1 x_2 + \dots + n_k x_k) + (-n_1)x_2 + \dots + (-n_k)x_k$.

НОРМАЛНА ФОРМА КОНАЧНО ГЕНЕРИСАНЕ АБЕЛОВЕ ГРУПЕ

- ⊕ Нека је A коначно генерисана Абелова група. Тада постоји $k, l > 0$ и $d_1, d_2, \dots, d_k \geq 2$ т.д.

$d_1 | d_2, d_2 | d_3, \dots, d_{k-1} | d_k$ и $A \cong \mathbb{Z}_{d_1} \times \mathbb{Z}_{d_2} \times \dots \times \mathbb{Z}_{d_k} \times \mathbb{Z}^l$. Уз то, такви k, l и d_i су јединствени.

КОМЕНТАР: Ако је $k=0$, тада је $A \cong \mathbb{Z}^l$, а ако је $l=0$, тада је $A \cong \mathbb{Z}_{d_1} \times \dots \times \mathbb{Z}_{d_k}$.

$$\text{пример: 1) } \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_{20} = \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_{4 \cdot 5} \stackrel{\text{НДД}(4,5)=1}{=} \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_5 \stackrel{\text{НДД}(4,5)=1}{=} \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_5 \stackrel{\text{НДД}(3,5)=1}{=} \mathbb{Z}_4 \times \mathbb{Z}_{15} \stackrel{\text{НДД}(4,15)=1}{=}$$

$$\text{2) } \mathbb{Z}_{20} \times \mathbb{Z}_{30} \times \mathbb{Z}_{50} = \mathbb{Z}_{2 \cdot 5} \times \mathbb{Z}_{2 \cdot 3 \cdot 5} \times \mathbb{Z}_{8 \cdot 5^2} \stackrel{\text{НДД}(2,5)=1}{=} \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_{5^2} \\ \stackrel{\text{НДД}(2,5)=1}{=} \underbrace{\mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_5}_{\mathbb{Z}_{10}} \times \underbrace{\mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_3}_{\mathbb{Z}_6} \times \underbrace{\mathbb{Z}_5 \times \mathbb{Z}_2 \times \mathbb{Z}_3 \times \mathbb{Z}_5}_{\mathbb{Z}_{300}} \stackrel{\text{НДД}(6,300)=1}{=} \mathbb{Z}_{10} \times \mathbb{Z}_6 \times \mathbb{Z}_{300}$$

⊕

ГЕНЕРАТОРЦИ И РЕЛАЦИЈЕ

пример: 1) $D_n = \langle \varphi, \sigma \rangle$, а релације су $\varphi^n = \text{id}$, $\sigma^2 = \text{id}$, $\varphi\sigma = \sigma\varphi^{n-1}$

2) $\mathbb{Z} = \langle 1 \rangle$, нема релације (слободна група - не монично добијен о сабирању јединица)

3) $\mathbb{Z}_n = \langle 1 \rangle$, а релација је $n \cdot 1 = 0$.

- * Нека је A Абелова група генерисана скупом $\{x_1, \dots, x_k\}$ који задовољава систем релација:

$$\begin{aligned} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1k}x_k &= 0 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \dots + a_{2k}x_k &= 0 \\ \vdots & \\ a_{m1}x_1 + a_{m2}x_2 + \dots + a_{mk}x_k &= 0 \end{aligned}$$

$$(*) \quad \text{т.д. су } a_{ij} \in \mathbb{Z}.$$

пример: Пресликавање $f_n: \mathbb{Z} \rightarrow \mathbb{Z}_n$ задато са $f_n(k) =$ осцилација при дешету k са n је хомоморфизам, па по

⊕ о изоморфизму вали $\mathbb{Z}/\text{Ker } f_n \cong \text{Im } f_n$. Како је $\text{Im } f_n = \mathbb{Z}_n$, а $\text{Ker } f_n = n \cdot \mathbb{Z} = \langle n \rangle$,

што је $\mathbb{Z}/\langle n \rangle \cong \mathbb{Z}_n$.

* Група разматрана на почетку дотлаква задати генераторима и релацијама је изоморфна са

$\mathbb{Z}^k / \langle (a_{11}, a_{12}, \dots, a_{1k}), \dots, (a_{m1}, a_{m2}, \dots, a_{mk}) \rangle$. Генератору x_i одговара $(0, 0, \dots, 1, 0, \dots, 0) + \langle (a_{1i}, a_{2i}, \dots, a_{ki}) \rangle$.

Систему релација $(*)$ придржаној матрици

$$\left[\begin{array}{cccc} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1k} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2k} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mk} \end{array} \right] = M_{m,k}(\mathbb{Z}).$$

пример

2ed

НОТА

$\mathbb{Z}$ (матрице)
ко:

$(1, 0, \dots, 0)$,

$(0, 1, \dots, 0)$,

$(0, 0, \dots, 0, 1)$.

- Наровно, и свакој матрици из $M_{m,k}(\mathbb{Z})$ може приврзанији један систем релација.
- Примешавши да ако на матрицу применено следеће операције, структурата група се не мења:

$$\begin{array}{ll} 1 & V_i \leftrightarrow V_j \quad (\text{замена места } i\text{-тре и } j\text{-тре врсте}) \\ 2 & V_i \rightarrow -V_i \\ 3 & V_i \rightarrow V_i + \lambda V_j, \text{ за } i \neq j, \lambda \in \mathbb{Z} \end{array}$$

• Оваки операцијама се не мења структура којом "сечено" (за последњу операцију) обављају из творења (*)-кета)

- Слично, група се не мења ни када исте операције применимо на колоне (што чини, добијамо групу изоморфну полазнији).

$$\begin{array}{ll} 1 & K_i \leftrightarrow K_j \quad (\text{замена места } i\text{-те и } j\text{-те колоне - замена } x_i \text{ и } x_j \text{ - координате}) \\ 2 & K_i \rightarrow -K_i \quad (\text{замена генератора } x_i \text{ са } -x_i) \\ 3 & K_i \rightarrow K_i + \lambda K_j, \text{ за } i \neq j, \lambda \in \mathbb{Z} \quad (\text{добијамо следећи систем релација:}) \end{array}$$

$$\begin{aligned} a_{11}x_1 + \dots + (a_{1i} + \lambda a_{1j})x_i + \dots + a_{1j}x_j - \lambda x_i + \dots + a_{1k}x_k &= 0 \\ a_{m1}x_1 + \dots + (a_{mi} + \lambda a_{mj})x_i + \dots + a_{mj}x_j - \lambda x_i + \dots + a_{mk}x_k &= 0 \end{aligned}$$

• Група се не мења јер је довољно генератор x_j заменити генератором $x_j - \lambda x_i$ (што не мења групу по (*))

- Абелова група генерирана са $\{x_1, \dots, x_k\}$ и системом релација: $d_1x_1 = 0$, $d_2x_2 = 0$, $\dots$, $d_kx_k = 0$, за $t \leq k$,

шагаје $A \cong \mathbb{Z}_{d_1} \times \mathbb{Z}_{d_2} \times \dots \times \mathbb{Z}_{d_k} \times \mathbb{Z}^{k-t}$.

- (t) Нека је $M \in M_{m,k}(\mathbb{Z})$. Пада се матрица M постоту операција над колонама и врстама које смо прешходно навели јоне свесни на матрицу облика: $\begin{bmatrix} d_1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & d_2 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & d_3 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & d_4 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$, за неко $t \leq k$ и $d_1, \dots, d_t \in \mathbb{N}$ тј. $d_1d_2, d_2d_3, \dots, d_{t-1}d_t$.

пример: $k=3, t=4$

$$\begin{array}{c} \leftarrow \\ \begin{bmatrix} 6 & 4 & -8 \\ 4 & -12 & 6 \\ 10 & 6 & -8 \\ -8 & 12 & 14 \end{bmatrix} \sim \begin{bmatrix} 2 & 16 & -14 \\ 4 & -12 & 6 \\ 10 & 6 & -8 \\ -8 & 12 & 14 \end{bmatrix} \xrightarrow{\begin{array}{l} \text{1. } \\ \text{2. } \\ \text{3. } \\ \text{4. } \end{array}} \begin{bmatrix} 2 & 16 & -14 \\ 0 & -44 & 34 \\ 0 & -74 & 62 \\ 0 & 76 & -42 \end{bmatrix} \sim \begin{bmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & -44 & 34 \\ 0 & -74 & 62 \\ 0 & 76 & -42 \end{bmatrix} \xrightarrow{\begin{array}{l} \text{1. } \\ \text{2. } \\ \text{3. } \\ \text{4. } \end{array}} \begin{bmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & 24 & 34 \\ 0 & 50 & 62 \\ 0 & -8 & -42 \end{bmatrix} \sim \begin{bmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & 24 & 10 \\ 0 & 50 & 12 \\ 0 & -8 & -34 \end{bmatrix} \sim \dots \end{array}$$

обе остале које су уквирених - тоје 2

П10

КОМУТАТИВНИ ПРСТЕНИ СА ЈЕДИНИЦОМ

дефиниција: Абеларска структура $(A, +, \cdot)$ је комутативни прстен са јединицом ако су $+$ и $\cdot$ бинарне

- операције за које важи:
- $(A, +)$ је Абелова група
  - $\cdot$ је обликјативна и комутативна
  - постоји чврсто за $\cdot$
  - $(\forall x, y, z \in A) x \cdot (y + z) = (x \cdot y) + (x \cdot z)$

нотација: Неуштрај за $\cdot$ означавамо са 1 (или 1_A , ако постоји могућност забуње), а неуштрај за $+$ са 0 (или 0_A). Чврз у односу на сабирање елемената а означавамо са $-a$ и пишемо $a-b$

(или 0_A). Чврз у односу на умножавање елемената а означавамо са $-a$ и пишемо $x-y$ и $x-z$. За бисмо поједноставши запис, учинамо да $\cdot$ има превосност у односу на $+$, па унесмо $(x-y) + (x-z)$ пишемо $xy + xz$.

примери: 1) $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$, $(\mathbb{R}, +, \cdot)$, $(\mathbb{C}, +, \cdot)$

} КПЈ

2) $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$

3) $(\mathbb{Z}_n, +_n, \cdot_n)$

4) $(M_n(\mathbb{R}), +, \cdot)$ је прешен са јединицом.

тврђење

доку

терђење: Нека је A кпј и $a \in A$. Тада ватни: 1) $0 \cdot a = 0$ 2) $-a = (-1) \cdot a$ 3) $(-a) \cdot b = -(a \cdot b)$ ($b \in A$)

доказ: 1) Ватни: $0 \cdot a = (0+0) \cdot a = 0 \cdot a + 0 \cdot a$ / $-(0 \cdot a)$, па следи $0 = 0 \cdot a$.

2) Следи из 3).

3) Ватни: $0 \neq 0 \cdot b = (a+(-a)) \cdot b = a \cdot b + (-a) \cdot b$, па из јединствености инверза за a следи

$$-(a \cdot b) = (-a) \cdot b$$

коментар: Под инверзом ћемо увек подразумевати инверз у односу на $\cdot$.

деф. Нека је A кпј. Тада скуп свих елемената из A који имају инверз означавамо са:

$$U(A) = \{a \in A \mid (\exists b \in A) a \cdot b = 1\}$$

инверз елемената (ако постоји) x означавамо са x^{-1} .

ст

гол

терђење: Нека је A кпј. Тада је $(U(A), \cdot)$ група.

доказ: Како је $1 \in U(A)$ (јер $1 \cdot 1 = 1$), па $U(A) \neq \emptyset$, па је довољно доказати да за $x, y \in U(A)$ ватни су x^{-1} и y^{-1} .

Из $x, y \in U(A)$ следи да постоји $z, t \in A$ тај. $xz = 1$ и $yt = 1$. Тада је $t = y^{-1}$, па ватни:

$$xy^{-1}yz = xtyz = \underset{-1}{xz} \underset{-1}{yt} = 1, \text{ тј. } xy^{-1} \in U(A)$$

примери: 1) $U(\mathbb{Q}) = \mathbb{Q} \setminus \{0\}$, $U(\mathbb{R}) = \mathbb{R} \setminus \{0\}$ $U(\mathbb{C}) = \mathbb{C} \setminus \{0\}$

2) $U(\mathbb{Z}) = \{1, -1\}$

3) $U(\mathbb{Z}_n) = \overline{\Phi}(n)$

2e

деф. Кпј A је поље ако ватни $U(A) = A \setminus \{0\}$.

примери: $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$, $(\mathbb{R}, +, \cdot)$, $(\mathbb{C}, +, \cdot)$ су поља, а $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$ није поље.

$(\mathbb{Z}_n, +_n, \cdot_n)$ је поље ако је n прости број.

пример: Нека је A кпј. Тада је $A[x]$ (прешен полинома са коефицијентима у A): $(A[x], +, \cdot)$ кпј.

За $p \in A[x]$ са $\deg(p)$ означавамо степен полинома p . Тада: $\deg(pq) \leq \deg(p) + \deg(q)$.

У $\mathbb{Z}_6[x]$ не мора да ватни једнакост, јер је нпр. $(2x+1)(3x+1) = 5x+1$.

деф. Нека је A кпј. За елемент $a \in A \setminus \{0\}$ кажемо да је ПРАВИ ДЕЛИТЕЉ НУЛЕ ако постоји $b \in A \setminus \{0\}$ тај. $a \cdot b = 0$. Скуп свих делитеља нула означавамо са $I(A)$ (то су прави делитељеви нуле и 0).

деф. Нека је A кпј. За елемент $a \in A$ кажемо да је РЕГУЛАРАН ако за све $x, y \in A$ ватни: $ax = ay \Rightarrow x = y$. Скуп свих регуларних елемената означавамо са $R(A)$.

примери: 1) $I(\mathbb{Q}) = \{0\}$, $R(\mathbb{Q}) = \mathbb{Q} \setminus \{0\}$, $U(\mathbb{Q}) = \mathbb{Q} \setminus \{0\}$

2) $I(\mathbb{Z}) = \{0\}$, $R(\mathbb{Z}) = \mathbb{Z} \setminus \{0\}$, $U(\mathbb{Z}) = \{1, -1\}$ и слично за $\mathbb{R}$ и $\mathbb{C}$.

3) $I(\mathbb{Z}_n) = \mathbb{Z}_n \setminus \overline{\Phi}(n)$, $R(\mathbb{Z}_n) = \overline{\Phi}(n)$, $U(\mathbb{Z}_n) = \overline{\Phi}(n)$

2

пр

о

п

т

тврђење: Нека је A кпј. Тада је $U(A) \subseteq R(A)$.

доказ: Нека је $a \in U(A)$. Тада постоји $b \in A$ па $a \cdot b = 1$. Зашто вати: $ax = ay \Rightarrow bx = by \Rightarrow x = y$, па је $a \in R(A)$.

тврђење: Нека је A кпј. Тада је елемент $a \in A$ регуларан ако и тоје делитељ нуле.

доказ: ($\Rightarrow$): Нека је $a \cdot b = 0$. Довољно је доказати да тада мора бити $b = 0$.

Како је $a \cdot b = 0 = a \cdot 0$, из $a \in R(A)$ следи $b = 0$.

($\Leftarrow$): Нека је $ax = ay$. Следи $ax - ay = a(x - y) = 0$, па како а није делитељ нуле, то је $x - y = 0$, што је $x = y$. Следи $a \in R(A)$.

* Код коначних кпј: РЕГУЛАРАН $\Leftrightarrow$ ЧИНЕРГИЧАН

став: Нека је A кпј. Тада вати $U(A) = R(A)$.

доказ: Нека је $a \in R(A)$. Довољно је доказати да је $a \in U(A)$, тј. да постоји $b \in A$, па $a \cdot b = 1$.

Посматрајмо скуп $\{a \cdot b \mid b \in R(A)\}$. Како је $a \in R(A)$, то су елементи $a \cdot b$ различити, па вати

$|\{a \cdot b \mid b \in R(A)\}| = |R(A)|$. Зашто је довољно доказати да $\{a \cdot b \mid b \in R(A)\} \subseteq R(A)$, јер тада

$1 \in R(A) = \{a \cdot b \mid b \in R(A)\}$. другачија, довољно је доказати да за $a, b \in R(A)$ вати $a \cdot b \in R(A)$.

Заснива се, за $x, y \in A$ вати $abx = aby \Rightarrow bx = by \Rightarrow x = y$.

јер $a \in R(A)$ јер $b \in R(A)$

деф. Нека је A кпј. Тада је A обласц целих (или домен) ако вати $R(A) = A \setminus \{0\}$.

- A ПОЉЕ $\Rightarrow A$ ДОМЕН
- A КОНАЧАН И ДОМЕН $\Rightarrow A$ ПОЉЕ

ПОТПРСТЕН И ИДЕАЛ

деф. Нека су $(A, +, \cdot)$ и $(B, +', \cdot')$ кпј. Тада је $(B, +', \cdot')$ потпрстен од $(A, +, \cdot)$ ако вати $B \subseteq A$,

$1_B = 1_A$ и за све $x, y \in B$ вати $x+y = x'+y'$ и $x \cdot y = x' \cdot y'$.

пример: $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$ је потпрстен од $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$, а $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$ је потпрстен од $(\mathbb{C}, +, \cdot)$.

деф. Нека је A кпј. За $I \subseteq A$, $I \neq \emptyset$, кажемо да је ИДЕАЛ у A ако вати:

- 1 $(\forall x, y \in I) x+y \in I$
- 2 $(\forall a \in A)(\forall x \in I) a \cdot x \in I$

Пишемо: $I \triangleleft A$.

пример: Нека је A кпј и $x \in A$. Тада је ГЛАВНИ ИДЕАЛ ГЕНЕРИСАН СА x $\langle x \rangle := \{ax \mid a \in A\}$.

тврђење: $\langle x \rangle \triangleleft A$.

доказ: Доказ изводимо по дефиницији.

1 Нека су $u, v \in \langle x \rangle$. Тада је $u=ax$, $v=bx$, па је $u+v = ax+bx = (a+b)x \in \langle x \rangle$.

2 Нека је $a \in A$ и $u \in \langle x \rangle$. Тада је $u=bx$, па је $au = abx \in \langle x \rangle$.

коментар: Некаје $I \triangleleft A$. Тада за I важи $0 \cdot x = 0 \in I$, као и $(-1) \cdot x = -x \in I$, па је $(I, +) \leq (A, +)$.

СТАВ: Сваки идеал у $\mathbb{Z}$ је тачни.

ДОКАЗ: Некаје $I \triangleleft \mathbb{Z}$. Тада је $(I, +) \leq (\mathbb{Z}, +)$, такавкоје $(\mathbb{Z}, +)$ циклична, па је и $(I, +)$ циклична, па је $I = \langle n \rangle$.

- Слично вали за $(\mathbb{Z}_n, +_n, \cdot_n)$ (узвишени доказ).

СТАВ: Некаје K подаје и $I \triangleleft K$. Тада је $I = \{0\}$ или $I = K$. (стријулни идеали)

ДОКАЗ: Довољно је доказати да ако посматрију $a \in I \setminus \{0\}$ да је тада $I = K$. Некаје $x \in K$. Тада пошто је $a \in K \setminus \{0\}$, посматрију $a^{-1} \in K$, а сматријим $xa^{-1}a = x \in I$.

ДЕФ. Некаје A куп и $I, J \triangleleft A$. Тада дефинишење:

$$\begin{aligned} 1) \quad I+J &= \{x+y \mid x \in I, y \in J\} \\ 2) \quad I \cdot J &= \{x_1y_1 + \dots + x_ny_n \mid n \in \mathbb{N}, x_i \in I, y_i \in J\}. \end{aligned}$$

СТАВ: Некаје A куп и $I, J \triangleleft A$. Тада су $I \cap J$, $I+J$ и $I \cdot J$ идеали у A .

ДОКАЗ: 1) Нека су $x, y \in I \cap J$. Тада је $x, y \in I$ и $x, y \in J$, па је $x+y \in I$, $x+y \in J$ (јер $I, J \triangleleft A$), па је $x+y \in I \cap J$.

Некаје $a \in A$ и $x \in I \cap J$. Тада је $x \in I$, $x \in J$, па је $ax \in I$ и $ax \in J$ (јер $I, J \triangleleft A$), па је $ax \in I \cap J$.

2) Нека су $x, y \in I+J$. Тада је $x = u_1 + v_1$, $y = u_2 + v_2$, за неке $u_1, u_2 \in I$, $v_1, v_2 \in J$. Следи $x+y = u_1 + v_1 + u_2 + v_2 = \underbrace{u_1 + u_2}_{\in I} + \underbrace{v_1 + v_2}_{\in J} \in I+J$.

Некаје $a \in A$ и $x \in I+J$. Тада је $x = u+v$ за неке $u \in I$, $v \in J$, па је $ax = a(u+v) = au+av \in I+J$.

3) Нека су $x, y \in I \cdot J$. Тада је $x = u_1v_1 + \dots + u_nv_n$ и $y = w_1t_1 + \dots + w_mt_m$ за неке $u_i \in I$, $v_i \in J$, $w_j \in I$, $t_j \in J$. Следи $x+y = u_1v_1 + \dots + u_nv_n + w_1t_1 + \dots + w_mt_m \in I \cdot J$.

Некаје $a \in A$ и $x \in I \cdot J$. Тада је $x = u_iv_i + \dots + u_nv_n$ за неке $u_i \in I$, $v_i \in J$. Следи:

$$ax = \underbrace{a u_1 v_1}_{\in I \cdot J} + \dots + \underbrace{a u_n v_n}_{\in I \cdot J} \in I \cdot J.$$

ПРИМЕР: Нека су $m, n \in \mathbb{Z}$.

$$\langle n \rangle \cap \langle m \rangle = \langle \text{H3C}(n, m) \rangle$$

$$\langle n \rangle + \langle m \rangle = \{kn+lm \mid k, l \in \mathbb{Z}\} = \langle \text{H3A}(n, m) \rangle$$

$$\langle n \rangle \cdot \langle m \rangle = \langle nm \rangle$$

СТАВ: Нека је K топс. Тада је сваки идеал у $K[x]$ главни.

СКИЦА ДОКАЗА: У простијену $K[x]$ важи лема о количнику и остатку, тј. за све $f, g \in K[x]$, $g \neq 0$, постоје $q, r \in K[x]$ тако да $f = qg + r$ и $\deg r < \deg g$. Доказ у доказу I. Нека је сага $I \triangleleft K[x]$, $I \neq \{0\}$. Узимамо $g \in I \setminus \{0\}$ тако да $\deg g$ најмање могуће. Испимо да доказатено даје $I = \langle g \rangle$. За ово је довољно доказати да за свако $f \in I$ важи $g \mid f$. Нека је $f \in I$. Тада је $f = qg + r$ за неке $q, r \in K[x]$ тако да $\deg r < \deg g$. Важи $r = f - qg \in I$, па је $r = 0$, тј. $g \mid f$.

КОМЕНТАР: У $\mathbb{Z}[x]$ НЕ ВАЖИ лема о количнику и остатку; најр. за $f = x^2$, $g = 2x$:

$$x^2 = 2x \cdot \square + \square \quad \text{НЕ МОЖЕ!}$$

const.

СТАВ: У $\mathbb{Z}[x]$ постоје идеали који нису главни.

ДОКАЗ: Доказатимо да идеал $I = \langle 2 \rangle + \langle x \rangle$ нису главни. Важи $I = \{a_0x^i + \dots + a_ix + 2a_0 \mid a_0, a_1, \dots, a_i \in \mathbb{Z}\}$.

Доказатимо да I нису главни. ППС: $I = \langle f \rangle$. Када је $2 \in I$, па је $f \mid 2$, па је $f \in \{1, 2, -1, -2\}$.

Важи $f \notin \{-1, 1\}$, јер је у супротном $\langle f \rangle = \mathbb{Z}[x] \neq I$. Следи $f \in \{2, -2\}$. Међутим, $2 \notin I$, а $-2 \in I$.

ХОМОНОРФИЗМИ КПЈ

ДЕФ. Нека су $(A, +, \cdot)$ и $(B, +', \cdot')$ кпј. Функција $f: A \rightarrow B$ је хомонорфизам кпј ако за све $x, y \in A$

- 1 $f(x+y) = f(x) +' f(y)$
- 2 $f(x \cdot y) = f(x) \cdot' f(y)$
- 3 $f(1_A) = 1_B$

ПРИМЕР: Нека је $f_n: \mathbb{Z} \rightarrow \mathbb{Z}_n$ задато са $f_n(k) =$ остатак при дељењу k на n . Тада је f_n хомонорфизам кпј.

ДЕФ. Нека је $f: A \rightarrow B$ хомонорфизам кпј. ЈЕЗГРО овог хомонорфизма је $\text{Ker}(f) = \{a \in A \mid f(a) = 0_B\}$, а слика је $\text{Im}(f) = \{f(a) \mid a \in A\}$.

СТАВ: Нека је $f: A \rightarrow B$ хомонорфизам кпј. Тада важи:

- 1 $\text{Ker}(f) \triangleleft A$
- 2 ако је $J \triangleleft B$, тада је $f^{-1}[J] \triangleleft A$
- 3 ако је $I \triangleleft A$ и $f \circ h$, тада је $f[I] \triangleleft B$.

ДОДЕЛНИК: $f^{-1}[S] = \{x \in A \mid f(x) \in S\}$

ДОКАЗ: Важи $\text{Ker}(f) = f^{-1}[\{0_B\}]$, па како је $\{0_B\} \triangleleft B$, што 1 следи из 2.

2: Нека су $x, y \in f^{-1}[J]$. Тада је $f(x), f(y) \in J$, па је $f(x) + f(y) = f(x+y)$, тј. $x+y \in f^{-1}[J]$.

Нека је $a \in A$ и $x \in f^{-1}[J]$. Тада је $f(ax) = f(a) \cdot f(x) \in J$ (јер је $J \triangleleft B$), па је $ax \in f^{-1}[J]$.

3: Нека су $x, y \in f(I)$. Тада је $x = f(a_1)$, $y = f(a_2)$ за неке $a_1, a_2 \in I$. Следи: $x+y = f(a_1) + f(a_2) = f(\underbrace{a_1+a_2}_{\in I}) \in f(I)$.

Нека је $b \in B$ и $x \in f(I)$. Тада је $x = f(a)$ за неко $a \in I$, као и $b = f(a')$ за неко $a' \in I$ (јер је f „на“), па је $bx = f(a) \cdot f(a') = f(a'a) \in f(I)$.

по
дифиницији
ЧЛЕНА
(1), (2)

по
дифиницији
ЧЛЕНА
(1), (2)

КОЛИЧНИЧКИ ПРСТЕН

2еф. Нека је A кпј и $I \triangleleft A$. Птага на A уврдито релацију $\equiv (\text{mod } I)$ са $a \equiv b \pmod{I}$ ако и дај.

КОМЕНТАР: $\exists I = \langle n \rangle$. Птага $a \equiv b \pmod{n}$ ако $a - b \in \langle n \rangle$ ако и дај $a - b$.

СТАВ: $\equiv (\text{mod } I)$ је релација еквиваленције.

ДОКАЗ: (P): $a \equiv a \pmod{I}$ јер је $a - a = 0 \in I$.

(C): Нека је $a \equiv b \pmod{I}$. Птага је $a - b \in I$, па је $(-1)(a - b) = b - a \in I$ и следи $b \equiv a \pmod{I}$.

(T): Нека је $a \equiv b \pmod{I}$, $b \equiv c \pmod{I}$. Птага је $a - b, b - c \in I$, па је $\frac{a-b}{\in I} + \frac{b-c}{\in I} = a - c \in I$ и следи $a \equiv c \pmod{I}$.

ТВРЂЕЊЕ: $\equiv (\text{mod } I)$ се сматре са $+ \cdot$.

ДОКАЗ: +: Доказујемо да из $a_1 \equiv b_1 \pmod{I}$ и $a_2 \equiv b_2 \pmod{I}$ следи $a_1 + a_2 \equiv b_1 + b_2 \pmod{I}$. Зашто, из $a_1 \equiv b_1 \pmod{I}$ и $a_2 \equiv b_2 \pmod{I}$ следи $a_1 - b_1 \in I$ и $a_2 - b_2 \in I$, па $a_1 - b_1 + a_2 - b_2 =$
 $= (a_1 + a_2) - (b_1 + b_2)$, тј. $a_1 + a_2 \equiv b_1 + b_2 \pmod{I}$.

•: Ако је $a_1 \equiv b_1 \pmod{I}$ и $a_2 \equiv b_2 \pmod{I}$, па је $a_1 - b_1, a_2 - b_2 \in I$, па је $a_1 a_2 - b_1 b_2 =$
 $= \underbrace{a_2(a_1 - b_1)}_{\in I} + \underbrace{b_1(a_2 - b_2)}_{\in I} \in I$ и следи $a_1 a_2 \equiv b_1 b_2 \pmod{I}$.

⊗ Класе еквиваленције у односу на $\equiv (\text{mod } I)$ су $\{b | b \equiv a \pmod{I}\} = \{b | b - a \in I\} = a + I$, што је очигледно леви посед поструге I у A .

⊗ Количнички скуп је $A/I = \{a+I | a \in A\}$. На A/I дефиниране увесишне операције $+$ и $\cdot$ са:

$$(a+I) + (b+I) := (a+b)+I ; \quad (a+I) \cdot (b+I) := (ab)+I .$$

Ове операције су добро дефинисане, јер ако је $a+I = a'+I$ и $b+I = b'+I$, па је $a \equiv a' \pmod{I}$ и $b \equiv b' \pmod{I}$, па је $a+b \equiv a'+b' \pmod{I}$ и $ab \equiv a'b' \pmod{I}$ и следи $(a+b)+I = (a'+b')+I$ и $(ab)+I = (a'b')+I$.

ТВРЂЕЊЕ: $(A/I, +, \cdot)$ је КПЈ. (доказ: венда; јединица: $1+I$)

⊕ (о изоморфизму): Нека је $f: A \rightarrow B$ хомоморфизам кпј. Птага је $\tilde{f}: A/\text{Ker}(f) \rightarrow \text{Im}(f)$, задато са

изоморфизам + биномијум

$$\tilde{f}(a+\text{Ker}(f)) = f(a),$$
 изоморфизам кпј. Специјално, $A/\text{Ker}(f) \cong \text{Im}(f)$.

ДОКАЗ: $\tilde{f}$ је добро дефинисано: Важи $a+\text{Ker}(f) = b+\text{Ker}(f)$ ако $a \equiv b \pmod{\text{Ker}(f)}$ ако $a - b \in \text{Ker}(f)$

ако $f(a - b) = 0$ ако $f(a) - f(b) = 0$

ако $f(a) = f(b)$ ако $\tilde{f}(a+\text{Ker}(f)) = \tilde{f}(b+\text{Ker}(f))$.

$\tilde{f}$ је „на“: по дефиницији $\text{Im}(f)$

$\tilde{f}$ је хомоморфизам: Важи: $\tilde{f}((a+\text{Ker}(f)) \cdot (b+\text{Ker}(f))) = \tilde{f}(ab+\text{Ker}(f)) = f(ab) - f(a) \cdot f(b)$

Покотје, $\tilde{f}(1+\text{Ker}(f)) = f(1) = 1$.

СТАВ
(КТО)

ДОКАЗ:
Класа са једном $b \equiv a \pmod{m}$ има

КОМЕНТАР

⊕ (УТО)

ДОКАЗ

ПРИМЕР: За $f_n: \mathbb{Z} \rightarrow \mathbb{Z}_n$: $\text{Ker } f_n = n\mathbb{Z}$, $\text{Im } f_n = \mathbb{Z}_n$, па је $\mathbb{Z}/n\mathbb{Z} \cong \mathbb{Z}_n$.

ДИРЕКТАН ПРОИЗВОД ПРСТЕНА

ДЕФ. Нека су $(A_1, +^1, \cdot^1), (A_2, +^2, \cdot^2), \dots, (A_n, +^n, \cdot^n)$ КПЈ. Тада је њихов ДИРЕКТАН ПРОИЗВОД КПЈ $(A, +, \cdot)$, где је $A = A_1 \times A_2 \times \dots \times A_n$, а операцije $+$ и $\cdot$ дефинишено са:

$$(a_1, a_2, \dots, a_n) + (b_1, b_2, \dots, b_n) = (a_1 +^1 b_1, a_2 +^2 b_2, \dots, a_n +^n b_n)$$

⊗ $(A, +, \cdot)$ је КПЈ. (већије доказ за већију); НУЛЯ: $(0, 0, \dots, 0)$, ЈЕДИНИЦА: $(1, 1, \dots, 1)$

Проверити дистрибутивнос. Нека су $x, y, z \in A$. Тада је $x = (a_1, \dots, a_n), y = (b_1, \dots, b_n)$ и $z = (c_1, \dots, c_n)$

$$\begin{aligned} \text{ДАВ: } & \text{Нека су } m_1, \dots, m_n \text{ упоредни уздајни прости природни бројеви. Тада вати:} \\ & \mathbb{Z}/(m_1, \dots, m_n)\mathbb{Z} \cong \mathbb{Z}/m_1\mathbb{Z} \times \dots \times \mathbb{Z}/m_n\mathbb{Z}. \\ \text{ДОКАЗ: } & \text{Кориснији теорем о изоморфизму за КПЈ. Постављамо пресликавање } f: \mathbb{Z} \rightarrow \mathbb{Z}/m_1\mathbb{Z} \times \dots \times \mathbb{Z}/m_n\mathbb{Z}, \\ & \text{задајући да } f(k) = (k+m_1\mathbb{Z}, \dots, k+m_n\mathbb{Z}). \text{ Тада је } f \text{ хомоморфизам. Зашто, } f(k+l) = (k+l+m_1\mathbb{Z}, \dots, k+l+m_n\mathbb{Z}) = \\ & = (k+m_1\mathbb{Z} + l+m_1\mathbb{Z}, \dots, k+m_n\mathbb{Z} + l+m_n\mathbb{Z}) = (k+m_1\mathbb{Z}, \dots, k+m_n\mathbb{Z}) + (l+m_1\mathbb{Z}, \dots, l+m_n\mathbb{Z}) = \\ & = f(k) + f(l). \text{ Слично за } \cdot. \text{ Дакле, } \text{Ker}(f) = \{k \in \mathbb{Z} \mid f(k) = 0\} = \{k \in \mathbb{Z} \mid (k+m_1\mathbb{Z}, \dots, k+m_n\mathbb{Z}) = (0+m_1\mathbb{Z}, \dots, 0+m_n\mathbb{Z})\} \\ & = \{k \in \mathbb{Z} \mid k \in m_1\mathbb{Z}, \dots, k \in m_n\mathbb{Z}\} = \{k \in \mathbb{Z} \mid m_1 | k, m_2 | k, \dots, m_n | k\} \\ & = (m_1, m_2, \dots, m_n) \mathbb{Z} \end{aligned}$$

Дакле, $\mathbb{Z}/(m_1, \dots, m_n)\mathbb{Z} = \mathbb{Z}/\text{Ker}(f) \cong \text{Im}(f)$. Као је $\mathbb{Z}/(m_1, \dots, m_n)\mathbb{Z} \cong \mathbb{Z}_{m_1, \dots, m_n}$, па је

$|\mathbb{Z}/(m_1, \dots, m_n)\mathbb{Z}| = m_1, \dots, m_n$, па и $|\text{Im}(f)| = m_1, \dots, m_n$. Са друге стране, $|\mathbb{Z}/m_1\mathbb{Z} \times \dots \times \mathbb{Z}/m_n\mathbb{Z}| = m_1, \dots, m_n$,

даје f „НА“, тј. $\text{Im}(f) = \mathbb{Z}/m_1\mathbb{Z} \times \dots \times \mathbb{Z}/m_n\mathbb{Z}$.

КОМЕНТАР: Ово је у вези са $\mathbb{Z}_{nm} \cong \mathbb{Z}_n \times \mathbb{Z}_m$ ако $\text{НЗД}(m, n) = 1$ (за групе).

⊕ (кто) Нека су $m_1, \dots, m_n \in \mathbb{N}$ уздајни прости природни бројеви упоредни и $x_1, \dots, x_n \in \mathbb{Z}$. Тада честоји чео број са шт.

$x \equiv x_i \pmod{m_i}, \dots, x \equiv x_n \pmod{m_n}$. Ушто, ако и $x' \in \mathbb{Z}$ задовољава ове конструенције, вати

$$x \equiv x' \pmod{m_1, \dots, m_n}.$$

ДОКАЗ: Приметишмо да је $x \equiv x_i \pmod{m_i}$ еквивалентно са $x + m_i\mathbb{Z} = x_i + m_i\mathbb{Z}$, па је сисак конструенција

еквивалентан са $f(x) = (x_1 + m_1\mathbb{Z}, \dots, x_n + m_n\mathbb{Z})$, где је f из претходног сабака. Овакво x

задовољава ове конструенције, вати $f(x) = f(x')$, тј. $f(x - x') = 0$.

$$f(x - x') = 0. \text{ Дакле, } x - x' \in \text{Ker } f = (m_1, \dots, m_n)\mathbb{Z}, \text{ тј. } x \equiv x' \pmod{m_1, \dots, m_n}.$$

П12

ТВРЂЕЊЕ: $\Psi(m,n) = \Psi(m) \cdot \Psi(n)$ за $\text{НЗД}(m,n)=1$.

ТВРЂЕЊЕ: Нека су A, A', B, B' купј $\text{тјг. } A \cong A'$ и $B \cong B'$. Тада је $A \times B \cong A' \times B'$.

СЛИЦА ДОКАЗА: Нека су $f: A \rightarrow A'$ и $g: B \rightarrow B'$ изоморфизми. Тада је $F: A \times B \rightarrow A' \times B'$, задашо $(f(a), g(b))$ изоморфизам (за венчу - по координатама).

$F(a,b) = (f(a), g(b))$, изоморфизам (за венчу - по координатама).

СТАВ: Ако су купј A и B изоморфни, тада су и претње $U(A)$ и $U(B)$ изоморфне.

ДОКАЗ: Нека је $f: A \rightarrow B$ изоморфизам купј. Довољно је доказати да је $g: U(A) \rightarrow U(B)$, задашо $g(x) := f(x)$, изоморфизам.

1° је добро дефинисано: Довољно је проверити да за $x \in U(A)$ вали $f(x) \in U(B)$. Ово следи из $f(x^{-1}) = f(x)^{-1}$, па је $f(x) \in U(B)$.

2° је хомоморфизам: Ово вали јер је $g(x \cdot y) = f(x \cdot y) = f(x) \cdot f(y) = g(x) \cdot g(y)$.

3° је бијекција: 3.1° је "1-1" јер је f "1-1"

3.2° је "НА": Нека је $y \in U(B)$. Како је f "НА", посматрајмо $\exists x \in U(A)$ тај $f(x) = y$. Довољно је доказати да је $x \in U(A)$, јер је тада $f(x) = g(x) = y$. Постављамо y^{-1} . Тада посматрајмо $\exists x' \in U(A)$ тај $f(x') = y^{-1}$ и вали $1 = yy^{-1} = f(x) \cdot f(x') = f(xx')$, а шакође $1 = f(1)$, па је $1 = xx'$, тј. $x' = x^{-1}$ (јер је f "1-1").

СТАВ: Нека су $A_1, A_2, \dots, A_n$ купј. Тада вали: $U(A_1 \times \dots \times A_n) = U(A_1) \times \dots \times U(A_n)$.

ДОКАЗ: Вали: $(a_1, a_2, \dots, a_n) \in U(A_1 \times \dots \times A_n)$ АККО посматрајмо $(b_1, \dots, b_n) \in A_1 \times \dots \times A_n$ тај.

$(a_1, \dots, a_n) \cdot (b_1, \dots, b_n) = (1, 1, \dots, 1)$ АККО посматрајмо $b_i \in A_i$ тај. $a_i \cdot b_i = 1$ за $1 \leq i \leq n$

АККО $a_i \in U(A_i)$ за $1 \leq i \leq n$ АККО $(a_1, \dots, a_n) \in U(A_1) \times \dots \times U(A_n)$.

⑤ Нека су $m_1, m_2, \dots, m_n$ упоредиви узедамно прости природни бројеви. Тада вали:

$\mathbb{Z}_{m_1, \dots, m_n} \cong \mathbb{Z}_{m_1} \times \dots \times \mathbb{Z}_{m_n}$, као и $\Phi(m_1, \dots, m_n) \cong \Phi(m_1) \times \dots \times \Phi(m_n)$.

Специјално, $\Psi(m_1, \dots, m_n) = \Psi(m_1) \cdot \dots \cdot \Psi(m_n)$.

ДОКАЗ: Користимо да је $\mathbb{Z}/k\mathbb{Z} \cong \mathbb{Z}_k$, за $k \in \mathbb{N}$. Јо С33Ч (процличас), вали:

$\mathbb{Z}/(m_1, \dots, m_n)\mathbb{Z} \cong \mathbb{Z}/m_1\mathbb{Z} \times \dots \times \mathbb{Z}/m_n\mathbb{Z}$, па први изоморфизам следи из првог

шарта са овог часа. За други изоморфизам, користимо да је $\Phi(k) = U(\mathbb{Z}_k)$ за $k \in \mathbb{N}$,

што он следи из С33С, С33Ч и преходног изоморфизма. Коначно, последња једнакост

следи употребљавањем броја елемената.

КОНАЧНЕ ПОДГРУПЕ МУЛТИПЛИКАТИВНЕ ГРУПЕ ПОЉА

- Нека је F поље. Тада је $U(F) = F \setminus \{0\}$.

пример: $F = \mathbb{Z}_p$: $(U(\mathbb{Z}_p), \cdot_p) = (\mathbb{Z}_p \setminus \{0\}, \cdot_p)$, p прост

- Нека је G коначна подгрупа мултипликативне групе $(U(F), \cdot)$ поља F . Тада је G циклична група.

- Прво доказујемо следеће појноћно тврђење.

тврђење: Нека је F поље и $f \in F[x] \setminus \{0\}$ симплена n . Тада f има највише n нула у F .

доказ: Индукцијом по n .

БАЗА: $n=1$: Тада је $f=ax+b$, па је његова јединица нула $x = -ba^{-1}$.

ИК: Нека је f симплена n и нека је $\lambda \in F$ нула од f . По лези о количнику и остатку, постоји $q \in F[x]$ и $c \in F$: $f = (x-\lambda)q + c$. Зашемо λ добијамо:

$0 = f(\lambda) = (\lambda-\lambda)q(\lambda) + c$, па је $c=0$ тј. $f = (x-\lambda)q$. Следи да је q симплена $n-1$,

па по u има највише $n-1$ нула. Причешћимо да ако је $\beta \neq \lambda$ нула од f , тада вати:

$0 = f(\beta) = (\beta-\lambda)q(\beta)$, па је β нула од q . Одавде следи тврђење.

доказ теореме: Како је G коначна и Абелова, можемо применити (I) о нормалној форми. Закле,

$G \cong \mathbb{Z}_{d_1} \times \dots \times \mathbb{Z}_{d_k}$ за неке $d_1 | d_2, d_2 | d_3, \dots, d_{k-1} | d_k$, $d_1 \geq 2$. Из овога следи да за свако $a \in G$ вати $a^{d_k} = 1$. Специјално, сваки елемент групе G је нула полинома $x^{d_k} - 1$, па по претходном тврђењу следи $d_k \geq |G| = d_1 \cdot d_2 \cdots \cdot d_k$. Следи $k=1$, тј.

$G \cong \mathbb{Z}_{d_1}$.

пример: $F = \mathbb{Z}_p$, p прост и $G = U(\mathbb{Z}_p) = \mathbb{Z}_p \setminus \{0\} = \{1, 2, \dots, p-1\}$. Наравно, $(G, \cdot_p)$ је група и по претходном, она је циклична тј. постоји $g \in \mathbb{Z}_p \setminus \{0\}$ тај. $\mathbb{Z}_p \setminus \{0\} = \langle g \rangle = \{1, g, g^2, \dots, g^{p-2}\}$. Специјално, нека је $p=7$. За $g=2$: $\begin{matrix} 1, & 2, & 2^2, & 2^3 \\ 1, & 2, & 4, & 1 \end{matrix}$ $\omega(2)=3 \neq p-1$, па 2 није примитивни корен.

За $g=3$: $\begin{matrix} 1, & 3, & 3^2, & 3^3, & 3^4, & 3^5 \\ 1, & 3, & 2, & 6, & 4, & 5 \end{matrix}$, па је 3 примитиван корен по модулу 7.

тврђење: Нека је g примитивни корен по модулу p . Тада за $a, b \in \mathbb{Z}_p \setminus \{0\}$ постоје $u, v \in \{0, 1, \dots, p-2\}$

т.д. $a = g^u$, $b = g^v$ и следи $a \cdot_p b = g^u \cdot_p g^v = g^{u+p-1}v$.

РАШИРЕЊА ПОЉА

$$\begin{aligned} \bullet & x^2 = 2 & \pm \sqrt{2} \\ \bullet & x^2 = -1 & \pm i \end{aligned}$$

у $F[x]$

∇

Задатак. За полином $f \in F[x] \setminus \{0\}$, где је F поље, казнено да је НЕРАСТАВЉАВЉУЩЕ Ако не постоји неконстантни полиноми $g, h \in F[x]$ тај. $f = gh$.

пример: $x^2 - 2$ нерасстављив у $\mathbb{Q}[x]$
расстављив у $\mathbb{R}[x]$ $(x - \sqrt{2})(x + \sqrt{2})$

2. део.

пример:

(+) (Кронекерова конструкуција): Нека је F поље и $f \in F[x] \setminus \{0\}$ нерасстављив полином. Тада вали:

1 $E := F[x] \setminus \langle f \rangle$ је поље.

2 Поље E садржи пошто поље изоморфно пољу F (другим речима, E је РАШИРЕЊЕ поља F).

3 Полином f има нулу у E .

4 $[E : F] = \deg f$ (Битије дефинисано кофицијент)

доказ: 1 E је кпј, па је довољно доказати да сваки ненула елеменат из E има инверз.

Нека је $g + \langle f \rangle \neq 0 + \langle f \rangle$ (тада је $g \in F[x]$). Тада $g \notin \langle f \rangle$, тј. $f \nmid g$. Како у $F[x]$ валичи лема о количнику и осташку, што за свака два пољинома пошто конструисати Еуклидов алгоритам који доје НЗД, тих пољинома. Како НЗД $(f, g) = c \in F$. Отивши, из Еуклидовог алгоритма, следи да постоје $u, v \in F[x]$ тај. $fu + gv = \text{НЗД}(f, g) = c$, па је $fc^{-1}u + gc^{-1}v = 1$. Следи:

$$(g + \langle f \rangle)(c^{-1}u + \langle f \rangle) = gc^{-1}u + \langle f \rangle = 1 + \langle f \rangle, \text{ јер је } 1 - gc^{-1}u = fc^{-1}u \in \langle f \rangle.$$

Закле, $g + \langle f \rangle$ је инвертибилан.

2 Нека је $F' = \{c + \langle f \rangle \mid c \in F\}$. Тада је $\Upsilon: F \rightarrow F'$, задато са $\Upsilon(c) = c + \langle f \rangle$, изоморфизам (за венчу).

3 Нека је $f = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0$. Означимо $\tilde{x} = x + \langle f \rangle \in E$ и докажимо да је $\tilde{x}$ нула пољинома f . Записа, $f(\tilde{x}) = a_n \tilde{x}^n + \dots + a_1 \tilde{x} + a_0 (1 + \langle f \rangle) =$
 $= a_n (x + \langle f \rangle)^n + \dots + a_1 (x + \langle f \rangle) + a_0 + \langle f \rangle$
 $= a_n x^n + \langle f \rangle + \dots + a_1 x + \langle f \rangle + a_0 + \langle f \rangle$
 $= f + \langle f \rangle = 0 + \langle f \rangle$ (по дефиницији идеала) $a + I = b + I \text{ ако } a - b \in I$

4 НА СЛЕДЕЋЕМ ЧАСУ

пример: $F = \mathbb{R}$, $f = x^2 + 1$

$$E = \mathbb{R}[x] / \langle x^2 + 1 \rangle \cong \mathbb{C}$$

$$g \in \mathbb{R}[x]: g = (x^2 + 1)q + ax + b$$

$$g + \langle x^2 + 1 \rangle = ax + b + \langle x^2 + 1 \rangle$$

$$a, b \in \mathbb{R}$$

$$ax+b + \langle x^2+1 \rangle = a \cdot \underbrace{(x+\langle x^2+1 \rangle)}_t + b \cdot \underbrace{(1+\langle x^2+1 \rangle)}_1$$

$$\begin{aligned} t^2 &= (x+\langle x^2+1 \rangle)^2 \\ &= x^2 + \langle x^2+1 \rangle \\ &= -1 + \langle x^2+1 \rangle \end{aligned}$$

/* $\sqrt{2}$ конструирано са $\mathbb{Q}[x]/\langle x^2-2 \rangle$, $x+\langle x^2-2 \rangle \neq 0$

Def. Нека је E расширење поља F . Тада E јачено посматраши као векторски простор над F . Ако је E коначне димензије над F , тада са $[E:F]$ означавамо димензију од E над F и јачено да је она СТЕПЕН РАШИРЕЊА E над F .

ПРИМЕР: $[\mathbb{C}:\mathbb{R}] = 2$

$[1, i]$ је база за $\mathbb{C}$ над $\mathbb{R}$. $x \cdot 1 + y \cdot i$, $x, y \in \mathbb{R}$

ДОКАЗ I): $[E:F] = \deg f$ - степен расширења

Довољно је доказати да је $[1+\langle f \rangle, x+\langle f \rangle, \dots, x^{n-1}+\langle f \rangle]$ база за E над F (тј. $n = \deg f$).

1° В је генераториса

$E = F[x]/\langle f \rangle$. Изаберико $g+\langle f \rangle \in E$. Довољно је доказати да $\exists c_0, c_1, \dots, c_{n-1} \in F$ такви да је $g+\langle f \rangle = c_0(1+\langle f \rangle) + c_1(x+\langle f \rangle) + \dots + c_{n-1}(x^{n-1}+\langle f \rangle)$.

НАПОМЕНА: у $c_i(x^i+\langle f \rangle)$, под c_i подразумевају се $c_i+\langle f \rangle$.

По леми о количнику и остатку, постоји $q, r \in F[x]$ такви да је $g = fq+r$, $\deg r < \deg f$.

Тада је $g-r = fq \in \langle f \rangle$, па је $g+\langle f \rangle = r+\langle f \rangle$. Када је $\deg r < n$, па постоји $c_0, c_1, \dots, c_{n-1} \in F$ такви да је $r = c_0 + c_1 x + \dots + c_{n-1} x^{n-1}$, па вакви (*).

2° В је линеарно независан

Довољно је доказати да из $c_0(1+\langle f \rangle) + c_1(x+\langle f \rangle) + \dots + c_{n-1}(x^{n-1}+\langle f \rangle) = 0+\langle f \rangle$ следи

$c_0 = c_1 = \dots = c_{n-1} = 0$. Засиша, из $c_0(1+\langle f \rangle) + c_1(x+\langle f \rangle) + \dots + c_{n-1}(x^{n-1}+\langle f \rangle) = c_0 + c_1 x + \dots + c_{n-1} x^{n-1} + \langle f \rangle = 0+\langle f \rangle$ следи

$c_0 + c_1 x + \dots + c_{n-1} x^{n-1} \in \langle f \rangle$, тј. $f | c_0 + c_1 x + \dots + c_{n-1} x^{n-1}$. Четврти, полином са десне стране

је степена мањег од n , па је он нула полином, тј. $c_0 = c_1 = \dots = c_{n-1} = 0$.

ПРИМЕР: Конструисаши поље од 8 елемената.

(Сва коначна поља издују p^n елемената, где је p прост.)

РЕШЕЊЕ: Ово поље шрафити у облику $F[x]/\langle f \rangle$, где је f нераспаљив полином. Зашто бирајмо $F = \mathbb{Z}_2$ (у општем случају $\mathbb{Z}_p$), а за f неки нераспаљив полином степена 3 (у општем случају n). Полином степена 3 је нераспаљив у $\mathbb{Z}_2[x]$ ако нема нула у $\mathbb{Z}_2$. Закле, за f јачено узети x^3+x+1 , тј. $\mathbb{Z}_2[x]/\langle x^3+x+1 \rangle$ је поље са 8 елемената.

$f = x^3+x+1$, тј. $\mathbb{Z}_2[x]/\langle x^3+x+1 \rangle$ је поље са 8 елемената.

? Како рачунамо у оваком пољу?

Сваки елемент је облика $ax^2+bx+c+\langle x^3+x+1 \rangle$, где су $a, b, c \in \mathbb{Z}_2$. Сабирање је лако и врши се по координатама.

$$ax^2+bx+c + \langle x^3+x+1 \rangle + a'x^3+b'x^2+c'x+\langle x^3+x+1 \rangle = (a+a')x^2+(b+b')x+(c+c')+\langle x^3+x+1 \rangle$$

Множење је компликованије. Ватни: $x^3+x+1 + \langle x^3+x+1 \rangle = 0 + \langle x^3+x+1 \rangle$, па је $\overline{x}^3+\langle x^3+x+1 \rangle = 1M+\langle x^3+x+1 \rangle$

$$\text{и следи } \overline{x}^3+\langle x^3+x+1 \rangle = x^3+x+\langle x^3+x+1 \rangle. \text{ Сада је:}$$

$$(ax^2+bx+c+\langle x^3+x+1 \rangle)(ax^2+b'x+c'+\langle x^3+x+1 \rangle) =$$

$$= aa'x^4+(ba'+b'a)x^3+(ac+c'a+bc')x^2+(bc+c'b+cc')x+cc'+bd+ba+ca'x^1+$$

$$- (ac+c'a+bb'+aa')x^3 + (bc+c'b+cc'+ba+b'a)x^2 + cc'+bd+ba+ca'x^1$$

ПОСЛЕДИЦА: Нека је F поље и $f \in F[x]$. Тада постоећи расширење E поља F у коме се f факторише на линеарне факторе (тј. што сме нуле).

Зеф. Нека је $f \in F[x] \setminus \{0\}$, где је F поље. Коренско поље полинома f је најмање расширење поља F у коме f има линеарну факторизацију.

(П13)

АЛГЕБАРСКИ ЕЛЕМЕНТИ

- Нека је F поштовање поља C . За $\lambda \in C$ дефинишењем $F[\lambda] = \{c_0 + c_1\lambda + \dots + c_n\lambda^n \mid n \in \mathbb{N}, c_i \in F\}$. Тада $F[\lambda]$ садржи $F \cup \{\lambda\}$ и $(F[\lambda], +, \cdot)$ је кпј. Уз то, $F[\lambda]$ је најмањи кпј који садржи $F \cup \{\lambda\}$.
- Нека је $F(\lambda)$ најмање поље које садржи $F \cup \{\lambda\}$. Јасно, $F[\lambda] \subseteq F(\lambda)$.

Зеф. Нека је F поље од C и $\lambda \in C$. Тада је $\lambda \in$ алгебарски над F ако постоећи $f \in F[x] \setminus \{0\}$ такође је $f(\lambda) = 0$.

ПРИМЕР: $\sqrt{2}$ је алгебарски над $\mathbb{Q}$, док π није алгебарски над $\mathbb{Q}$. Обајесу алгебарска над $\mathbb{R}$. За $\lambda = \sqrt{2} \rightarrow x^2 - 2$.

Зеф. За минималан полином који је минималне степене да задовољава горњу дефиницију кажемо да је МИНИМАЛНИ ПОЛИНОМ ЗА λ НАД F , у означу M_λ . (минималн = водећи кофицијент је 1)

- ОСОБИНЕ:**
- 1 M_λ је јединствен.
  - 2 M_λ је нерасчланиљив у $F[x]$.
  - 3 $r_{M_\lambda} = 0$ ако M_λ је $(\text{за } p \in F[x])$

ДОКАЗ: 1 Нека је M_λ минимални полином. Тада је $M_\lambda(\lambda) = 0$, $M'_\lambda(\lambda) = 0$ и $\deg M_\lambda = \deg M'_\lambda$.

Полином $M_\lambda - M'_\lambda$ је минималне степене од M_λ и M'_λ и ватни $(M_\lambda - M'_\lambda)(\lambda) = 0$, па након бити $M_\lambda - M'_\lambda = 0$, па је $M_\lambda = M'_\lambda$.

2 ППС. $M_\lambda = f \cdot g$, где су $f, g \in F[x]$ степена барем 1. Тада је $0 = M_\lambda(\lambda) = f(\lambda)g(\lambda)$, па је $f(\lambda) = 0$ или $g(\lambda) = 0$, што није могуће јер је $\deg f, \deg g < \deg M_\lambda$.

3 Полеми о количнику и осташку, постоји $q, r \in F[x]$ такви да је $p = q \cdot M_\lambda + r$, $\deg r < \deg M_\lambda$.
Па је $p(\lambda) = q(\lambda)M_\lambda(\lambda) + r(\lambda)$, тј. $p(\lambda) = r(\lambda)$. Закле, $p(\lambda) = 0$ ако $r(\lambda) = 0$ (јер је $\deg r < \deg M_\lambda$)
ако $r = 0$
ако $M_\lambda \mid p$.

СТАВ: Нека је F поље њега C и $\lambda \in C$. Тада је $F[\lambda] = F(\lambda)$ ако је λ алгебарски над F .

- доказ:** $\rightarrow$: Из $F[\alpha] = F(\alpha)$ следи да је $F[\alpha]$ поле. Сакаш што, извеља се да $(\frac{1}{\alpha} - \alpha)$ се налази у $F[\alpha]$, па је $\frac{1}{\alpha} - \alpha \in F[\alpha]$ за неко $p \in F[\alpha]$. Следи $\alpha p(\alpha) - 1 = 0$, па је $p(\alpha) = 0$ па $f(\alpha) = 0$ па $f = \alpha \cdot p - 1$, што је α алгебарски над F .
- $\leftarrow$: Довољно је доказати да је $F[\alpha]$ поле. Користимо Φ о изоморфизму за ктј. Постављамо пресликавање $\Phi: F[x] \rightarrow F[\alpha]$ задато са $\Phi(p) = p(\alpha)$. Ово пресликавање (што је евидентно) је хомоморфизам ктј ($\Phi(pq) = (pq)(\alpha) = p(\alpha)q(\alpha) = \Phi(p) \cdot \Phi(q)$). Следи: $F[x]/\text{Ker } \Phi \cong \text{Im } \Phi$. Јасно, $\text{Im } \Phi = F[\alpha]$ (јер је Φ "на"), па је довољно доказати да је $F[\alpha]/\text{Ker } \Phi$ поле. Као што је $\text{Ker } \Phi \subset F[x]$, па је $\text{Ker } \Phi$ главни, што $\text{Ker } \Phi = \langle f \rangle$, и то што желимо изабрали да је финитан. У $\text{Ker } \Phi$ се налазе сви рационални $p(\alpha) = 0$, па како $f \mid p$, па је f најниже степена, шако да је $f(\alpha) = 0$ (а $f \neq 0$), па је $f = \mu_\alpha$. Као што је μ_α нераспаљиво, то је по Кронекеровој конструкцији $F[x]/\langle \mu_\alpha \rangle = F[\alpha]$ поле.
- Када је α алгебарски над F , вати: $F[x]/\langle \mu_\alpha \rangle \cong F(\alpha) = F[\alpha]$ и следи $[F(\alpha):F] = \deg \mu_\alpha$.

пример: $F = \mathbb{Q}$, $\alpha = \sqrt{2}$

$$\mu_{\sqrt{2}} = x^2 - 2, \quad \mathbb{Q}[x]/\langle x^2 - 2 \rangle \cong \mathbb{Q}(\sqrt{2})$$

желано поле које садржи $\mathbb{Q} \cup \{\sqrt{2}\}$

пример: $\alpha = \sqrt{2} + \sqrt{3}$. Одредиш α у облику $p(\alpha)$ за неки полином $p(x) \in \mathbb{Q}[x]$.

$$\frac{1}{\alpha} = p(\alpha) \Leftrightarrow \alpha p(\alpha) - 1 = 0$$

Знамо $\mu_\alpha(d) = 0$, па ако је с слободан члан у μ_α , вати:

$$\mu_\alpha = x^2 - 2x - 1. \quad \text{Следи } \alpha p(\alpha) + c = 0, \text{ па је } \frac{1}{\alpha} = \frac{-c}{p(\alpha)}.$$

Зад. Нека су E и F пошто да је E шаква да је Е рачирење пола F . Тада је E конично расширење од F ако E је конечно димензионални простор над F .

(t) (о првијашњем елементу): Свако конично расширење E пола $\mathbb{Q}$ је облика $E = \mathbb{Q}(\alpha)$ за неко $\alpha \in E$. Елемент α је примитивни елемент расширења E .